

Захер-Мазох,
С. М.

83

Леопольд фон

Український Йов

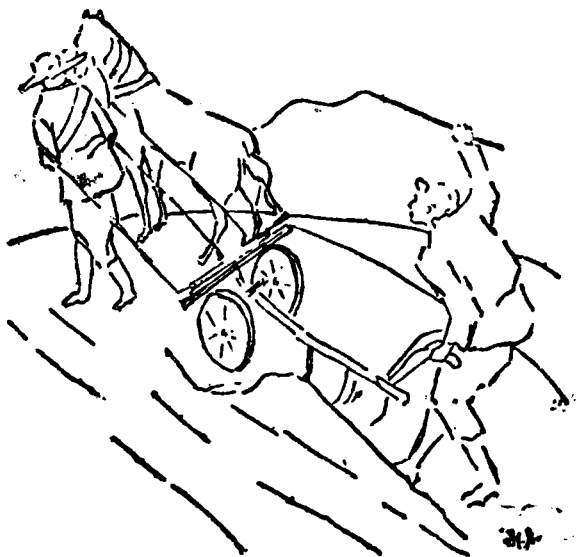
Правдиве оповідання з нашого минулого

Часть II.

З німецького:
Іван Бідний

Жовква
Друкарня ОО. Василян
1925

ЦІКАВІ ОПОВІДАННЯ

8. Український Йов — II. часть

Цікаві оповідання

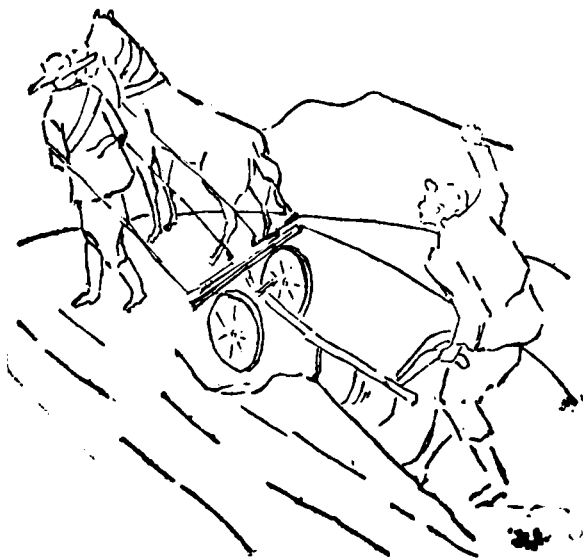
Том осмий

Український Йов

Л ь в і в

**Накладом Видавництва Студентський Вісник
„Поступ“**

...тягнув так плуг з конем два дні.

I.

Писаренко обтер заплакані очі, скинув зі себе „панську“ одежину, надів на себе назад свій сердак і вийшов спокійно з двора. Щиро, без нарікання відробляв далі належну панщизняну роботу на лані. Його постійна терпеливість ані трошки не захиталася. Та його один кінь став щось недомагати. Хромав на одну ногу. Засумований все махав головою і не хотів нічого їсти. --- „Він відай підпалений“ --- сказав одного разу сусід Семен Нагнибідюк.

Одного дня вийшов Теофіль на лан сам без коний.

„А де твої коні?“ - спитав мандатор.

„Один щось недомагає, пане, а другого не хотів брати, бо й щож зроблю одним конем“.

„То ти вже зачинаєш переді мною брехати, ти хаме“ — заверещав мандатор.

„Ні, пане, я ще ніколи в життю своїм не брехав тай тепер говорю правду“ — відповів найспокійнійше Теофіль.

„Махай до дому і зараз приведи мені тут коні“ — сказав гнівно мандатор.

Теофіль не говорячи ні словечка пішов швидко до дому і привів коні. Мандатор побачивши,

що кінь таки справді слабий, закусив зі злости зуби і почухався в голову. На те надіхав конем сам дідич. Мандатор приступив до нього і сказав:

„Писаренків один кінь слабий, а якраз тепер потребую ще одного плуга“.

„На нічо не зважай, кажи йому, нехай зараз запрягає“.

Писаренко послухав, запряг коні до плуга і став орати. Кінь став сіпатися то в один то в другий бік так, що бідний Теофіль ані одної скиби не міг добре положити.

„Видите самі, пане мандатор, що кінь ані руш не годен потягнути, бо слабий“ — сказав Теофіль.

„Бий батогом, нехай тягне, бо як ні, то я тебе буду бити. ти гадино хлопська. Знаю я вас хамів добре, не бійся; ти навмисне втовк коневі ногу, аби лише панщини не робити. Чекай навчу я тебе хаме“... — скреготав Саборський.

„Кажі нехай випряже слабого коня і нехай оре одним. Весна, час дорогий, нема що довго гаятись“.

„Та що він мені одним конем наоре? — сказав збентежений мандатор.

Казимір став думати. Був дуже злий. Зі злости крутив вуса, а очі аж горіли від люті.

По приказу мандатора Теофіль випряг слабого коня і пустив. Конина станула, спустила голову і ані руш з місця. Мусів нагнати батогом, щоби не заступав місця. Відтак ледви раз обернув одним конем в плузі. Слезі пустилися

йому з очий. Приступив до Саборського, впав йому до ніг і став просити:

„Ясновельможний пане! Я буду робити що иншого, лише орати ні, бо як самі бачите, одним конем годі орати таку тяжку землю“.

Саборський нічого не кажучи прикликав мандатора і сказав:

„Кажі хлопови, нехай, псякров, тягне плуг разом з конем замість того слабого. Я сам буду поганяти, розумієш...?“

„Алеж пане, так відай не можна, бо може бути клопіт, якби випадково циркул про те дізнався“.

„Роби як кажу, я за те відповім, моя в тім голова. А, від чогож я пан Саборський.“

Приказ був виповнений. Теофіль навіть і не опирався. Видячи що нема ради, перехрестився, закинув на себе шлюю і став тягнути плуг з конем. Пан Саборський був сам за погонича.

Всі люди що були на полі, аж постовпіли. Такого варварства ще з роду ніхто не бачив. Ніхто не важився сказати що, лише сумно хитали головами. Один відважніший приступив до Саборського і сказав:

„Ви не маєте права так по звірськи обходитися з чоловіком, уважайте, що на небі є справедливий Бог“.

За ту свою сміливість дістав і „нагороду“. Таки зараз на місці казав Саборський простягнути його і всипати десять „відливаних“.

Бідний Теофіль тягнув так плуг з конем два дні.

Четвертого дня над вечером прибіг задиханий писар до дідича, що стояв на полі і подав йому якесь письмо. Заки Саборський встиг перечитати, його писар станув непомітно позаним, обтер собі піт з чола і злобно покривлявся дідичеві. Сего ніхто не завважав крім одного мандатора. Саборський перечитав письмо раз відтак неначе добре не зрозумів перечитав ще раз. Як скінчив читати, зложив письмо, закусив зуби, дав знак мандаторові, щоби пустив Теофіля до дому. Відтак розбішений сів на коня і пігнав до двора.

Мандатор таки зараз приказав Теофілеви забратися з лану.

„Ага!“ — сказав півголосом писар викривлюючи дивно губами.

„Що таке?“ — сердито спитав мандатор писаря.

„Що?! Буде біда“ — відповів писар усміхаючися. — „Товариш нашого пана з Коломиї написав до нього довірочний лист, в яким пише йому, що хтось обжалував його в циркулі за те, що він так по звірськи обійшовся з чоловіком і десь незабаром має зїхати комісія, справдити справу“.

„А ти звідки знаєш“ — спитав здивований мандатор.

„Я так незаметно станув собі з заду як він читав те письмо і також і собі перечитав до кінця“.

„Так йому й треба“ — сказав мандатор. — „Казав я йому, щоби того не робив. бо біда буде, а він за те ще й висіврився на мене як

на собаку. Чи то варта кому порадити що. Ні, за добру раду ще й поза уха дістанеш. Тепер буде мати халепу. Але він, бестія, викрутиться. Я сам, бачиш, не подарував би того. Бо й хто видів таке робити. Хоч що правда то хам, але всеж таки чоловік. Не годиться з чоловіком так обходитися. Я думав, що хоч як він не крутив би, то таки на сухо йому це не піде. Чейже й над паном є пани. Тепер вже не ті часи що колись були. То не Річпосполита польська, то Німці. Вони ліпше знають людий шанувати. Не знати хтоби то міг бути такий, що доніс і то так скоро... Ну, ну, побачимо що з того вийде“.

Відтак оба панки стали голосно сміятись. А на знак приязни мандатор почаствував писаря табакою.

Врадуваний Писаренко побіг скоро до дому. Був дуже втомлений. Однак не зважаючи на те пішов насамперед до свого хорого коня в стайні.

„Якже тобі, мій голубчику?!“ — сказав до коня і погладив його по гриві. Кінь урадуваний, що побачив свого господаря подивився весело на нього, помахав хвостом і положив на нього свою голову. Теофіль взяв відтак згребло, вичесав коня, дав йому їсти, напоїв і тоді пішов до хати.

Хоч був дуже змучений не лягав зараз спати, але порався ще в хаті, бо треба було щось трохи перекусити. В тім надійшов бурлака Семен Довганюк.

„Ти сам дома?“ — спитав.

„Таж видиш що сам, бо й хтож мавби в мене бути; чейже знаєш, що я тепер сам один як палець“ — відповів Теофіль.

Семен приступив ближше до нього. Був такий веселий, що Теофіль думав, що він п'яний. Обернувся сюди-туди, забурмотів щось під носом наче щось співав, засвистав, ударив обома руками по полах і засміявся на весь рот.

„А що правда, що напудився“ — сказав по хвили.

„Хто такий?“

„Як то хто? А дідич. Правда, що зараз казав випрячи тебе з плуга як лише занюхав письмо носом“ — говорив сміючися бурлака.

„Або що, може, хто прискаржив його?“ — спитав здивовано Теофіль.

„А ти як гадаєш?“

„Я нічого не гадаю“ — відповів Теофіль спокійно.

„Е, небоже, коби ти знав... Я йому добре заграв, тепер нехай гуляє... Знаєш, має прийти комісія з циркулу“ — сказав Семен.

„Хтож то такий так скоро доніс до циркулу“ — спитав по хвили Теофіль.

„Гм! хто? таж говорю тобі, що я йому порядно заграв“ — відповів Семен.

„Справді, ти?!“

„Бігме, я“.

„Дякую тобі за те, що ти заступився за мною, але як він дізнається, то попам'ятаєш... Але й я також буду матися гаразд... Бо то бачиш крук крукови очий не видзьобає Пан з паном

знається. Чи що йому буде чи ні, ми про те певно нічого не будемо знати, а він відтак здорово пімститься на бідному хлопови. Чого то я вже не перейшов та на що не надивився...”

„Ти кажеш, що вже багато перейшов. А тому, бо ти не вмієш порадити собі. Ти як той осел, що все двигас, що лише на нього накладуть. Я не хотівби так гнутись як ти, о ні. О ті пани попамятають мене... Го! го! побачиш то аж задивуєшся” — говорив Семен з таким запалом, що аж очі йому горіли.

Ех, Семене, Семене! Ти все своє. Але зваж, що годі нам самим, безпомічним, прибитим панщиною зачинати добиватися своїх прав.

Треба нам ще до часу терпіти. Таж є на небі справедливий Бог. Він один нам може помочи.

Ось видержали ми й гірші часи, сам знаєш, що робили з нами пани тоді, як ще нехрист поганий держав ключі від церкви в себе.

Ось Бог допоміг щасливо перенести ту неволю. Він допоможе пережити й ту гірку панщину.

Ось, Німці приборкали тепер троха панів, то троха лекше відітхнути. А як троха віддихнемо тоді, то Господь ласкавий допоможе нам цілком обтрястися з того гіркого ярма.

„Але я все при своїм стою“ відіззався Семен. „Осел може двигати тягарі тай терпіти, але я... я не осел, я не дурний терпіти“.

„І я не осел“ відповів знова Теофіль, — „але знаю, що працювати та терпіти то таки

мушу. І з того тішуся, бо все що на чоловіка приходить, походить від Бога. Він сираведливий видить і знає, що кому потреба, що кому належиться.

„Воно все те правда, що ти говориш“ — перервав бесіду Семен — „але я таки думаю, що воно не повинно так бути. Ті пани псявіри живуть у роскошах, достатках, мужики на них роблять, а вони збиткуються над тим бідним мужиком та знущаються, мають його за худобу“.

„То ти їм завидуєш, тим панам?“ — спитав Теофіль.

„Певно, а ти як гадаєш?...“

„А я зовсім не завидаю того гаразду. Вони при тих достатках, при тім своїм панстві є дуже нещасливі. Може не знаєш, га? Нераз мали ми нагоду надивитися на те їхнє щастя. Що, може неправда? Вони самі не знають як і що мають робити. З дня роблять собі ніч, а з ночі день. В ночі бавляться, а в день сплять. Чи то добре? А встануть то нічого не роблять, лише беруться до їди. А чи та їда смакує їм? Та де там! Навіть нема такого на світі, чогоби їм не забагалосся їсти. А чи сплять так смачно на своїх перинах як ми на дошках? Певно що ні. День у день все нарікають, що нічо їм не смакує, що спати не можуть. І то ти називаєш щастям та такому щастю завидуєш. А дивися, як чоловік тяжко напруцюється, і як причепиться до сухого кусника хліба, то їсть з таким смаком, про який панам і не сниться. Або як прийду вечером з робо-

ти і положуся на голу лаву, то навіть не тямлю, чи була ніч чи ні. Кажу тобі, що не перестаю дякувати Господу Богу за свій стан, за те що можу працювати, та за піт, що його при праці проливаю. Або хочби й що до здоровля. Пани далеко більше відчують найменший біль як простий хлоп. Кажу тобі, що біль пальця вони далеко більше відчують як колиби мені ногу відрубували. А то тому, бо я твердий, загартований, більше знесу, більше зможу терпіти. А то чейже щастя в мене. Бо то, бачиш, кождий чоловік хочби він й не знати який був, має терпіння і як не вміє або не може або не хоче зносити те терпіння, то він нещасливий. А терпіння, нужду, клопотів більше чоловік має в своїм життю як гаразду. Я вже своє виговорив, а тепер ти говори своє“.

„Як я бачу, то ти хлопе, файно вмієш говорити. З тебе бувби файний егомосьць, бігме, правду кажу. Ти завсіди добре кажеш, але то бачиш не всі однакові: один може так, а другий знова ні. Твоя правда, але я також маю слухність. Побачимо хто ліпше вийде. Але я мушу вже йти. Будь здоров“. — Взяв капелюх на голову і вийшов.

В кілька днів по тім зїхала комісія з циркулу справдити каригідний вчинок пана Саборського. Пани комісарі — розуміється — розгостились в дворі. Дідич не жалував ні шампанів ні дорогих вишуканих страв. Гостив комісію як міг і чим міг найліпше, щоби лише на його стало. І скінчилося на тім, що Сабор-

ський мав заплатити Писаренкови шість золотих і злегка напімнули його, щоби на будуче подібного не допускався, щоби мовляв справедливість була вимірена.

Як лише комісія відіхала, пан Саборський таки зараз показав, як то він взяв собі до серця напімнення. Семена Довганюка за те, що доніс на нього до циркулу, казав простягнути на подвірю і всипати двацять п'ять „відливаних“. А на Писаренкови таки сам вилив свою звірську злість. Прикликав його до себе і злобно всміхаючися подав йому признані йому комісією шість золотих і сказав:

„На маєш, се комісія призначила тобі, а тепер ще й від мене належиться тобі заплата“.

На даний знак слуги вхопили бідного Теофіля, розібрали до нага і привязали до стовпа коло стайні. Казимір закурив люльку і без усякого милосердя обкладав його канчуком доти, поки аж не втомився. Теофіль не кричав, не говорив ні слова, але як покірне ягня видержав до кінця, По всіх тім відв'язали його, обмили з крови, одягнули його назад. Відтак мусів ще й подякувати за „ласкаву кару“.

II.

В жнива мусіли бідні люди відробляти не лише патентом приписану панщину, але таки день у день мусіли бути на панськім лані. У себе робили ночами. Бідні, нещасні люди! Через весь Божий день аж до кровавого поту

робили на панськiм. Не вiльно було нави́ть випрямитися та відітхнути, бо канчук висів над ними. Прийшовши вечером до дому, падали з ніг від утоми. Але своє збі́же перестигало на полі. Тож замість по тяжкій цілоденній праці йти відпочивати, йшли на поле. Та тоді була ще велика любов між людьми. Тож, щоби швидше обробитися помагали один другому спільно. Збиралися громадами на полі в одного господаря і як сему зробили, йшли до другого, аж доки всі не обробилися.

Коли так Теофі́ль з іншими господарями як день так ніч без упину працювали, то бурлака Семен Довганюк все винаходив собі легку роботу, або й мало що робив, а крутився по дворі і від часу до часу виправляв деякі збитки.

В дворі служила також одна дівчина, донька колишнього писаря. Називалася Анна Кривульська. Була гарна, та при тім досить легких обичаїв. Вийшло таке, що Семен з Анною полюбилися. Хоч Семен був дикої вдачі, але що був також досить гарний, а при тім веселий та дотепний, то не диво що молода гарна дівчина сподобала собі його. А що вона була недбайлива, лінива та розпустна, то він на се мало зважав. Йому подобалася її краса. Обое були однакові, то й одно другому подобалося. „Яке їхало таке й здибало“ — кажуть люди. Навіть і весілля мало незабаром відбутися. Та йнакше склалося. Діяна, сестра Саборського, сподобала собі молоду гарну дівчину і взяла її за покоївку. Анна скинула

просто одіння, наділа аксамітовий жупан, ви-перфумувалася, причепурилася як пава і від-разу стала йнакше думати. Тепер Семен вже не рівня її. Вона панна покоївка ясновель-можної пані, ходить по панських покоях, їсть по панськи, ну а Семен простий хлоп. Вона тепер може завернути голову неодному якому там паничови, а Семен простий хам, навіть якабудь проста дівка не подивиться на нього. Семен бачив, що Анна тепер і поглянути на нього не хотіла. Був лютий на ню. Але знав добре, що то Саборський нараїв своїй сестрі взяти її за покоївку і зробити з неї паню — а по тій причині вона вже не могла дивитися на простого хлопа. Отже він був причиною, що Анна, ця гарна Анна покинула його. По-становив собі пімститися на ньому за це. День і ніч продумував над тим.

Молодий Саборський заручився був з Бро-ниславою, донькою барона Бруницького. Не-забаром і весілля мало відбутися.

Семен подумав собі: Чекай паничу, ти хо-чеш скорше оженитися від мене, хоч я стар-ший від тебе. Буде добра нагода. Не маю спо-собу відплатитися тобі за мою кривду, то я зроблю таке, що хоч саму весільну забаву попсую тобі. Чекай ти Іроде анахтемський. Будеш бачити, що Семен таки щось втне.

Стали приготовлятися до весілля. Спрова-дили кухарів та кухарок. Семен попросив, що-би дозволили йому помагати дещо в кухні. Дали йому полукати салату. Коли вже салата була приправлена і мали подавати її гостям

до стола, він роздобув десь старої смердячої оливи від машини і незаметно налив тої оливи до салати. Як вже подано салату, Казимір став вихвалювати, що салата його незвичайна, якої ніде нема, бо насіння з неї він спровадив аж з самої Італії. Перший полумисок подано молодій. Вона взяла до уст, скривилася, і викинула назад. Мало що хибувало, а булаби викидала все зі себе. Врешті скоштував й Казимір. Відразу почервонів як бурак, надувся як індик, встав і крикнув: „Бійтеся Бога, панове, не беріть салати, бо вона не добра“. Всі в сміх. Стали в голос реготатися та дотинати молодому, що так вихвалював аж під небеса салату, а тимчасом вона не добра. То ще більше озлобило Саборського. „Ні, панове, то салата знаменита, але хтось її споганив. Мусів хтось долити до неї чогось недоброго. Але хтоби то міг таке зробити... О, я дізнаюсь, але горе йому буде, о горе...“ Побіг до кухні.

„Трутина“ — скричала Діяна. Хтось кричав навіть, щоби зараз поїхати по лікаря, бо можливо, що молода пані отруїлася.

„Успокойтеся панове“ — сказав Казимір вернувши з кухні. — „То не трутина, але замість доброї оливи якийсь опришок налив старої смердячої. Та я вже знаю хто то такий. Справлю я йому баль, але по весіллю, бо тепер не хочу псувати шановному панству гумору“.

Казимір зараз як влетів до кухні спитав кухаря, хто помогав йому в роботі. І як лише довідався, що Семен Довганюк був помічни-

ком, так відразу догадався, що то ніхто інший лише він зробив йому таку ганьбу. І справді по весіллю Семен відпокутував свій жарт. Сам Казимір виатав його канчуком так, що місяць не міг опам'ятатися.

За панщини пани присвоїли собі навіть таке право, що кому пан казав з ким побиратися, то так мусіло й бути. Не було ніякого відклику, ні противитися не було можна панській волі, бо горе такому, що важивби спротивитися.

Саборський довго не міг забути тої „салати“. Кара, яку він за те вимірив Семенови, була для нього за мала. Він думав собі, що то лише перший свій гнів усмирив тою карою. Йому належить за те далеко більша. Бо й якже то може бути, щоби такий хам, бидло могло на щось подібного зважитись і таку ганьбу нанести в часі самого весілля йому „ясновельможному“ панови на Заболоті. О, се мусить бути тяжко покаране! — міркував звірський дідич.

Щось в місяць по весіллю закликав до себе кількох своїх „невольників“. Між ними був також Семен Довганюк. А о сего головнo й ходило „ясновельможному“. Він звернувся з дикою усмішкою до Семена і сказав:

„Правда, Семене, що ти хотів женитися з панною Анною?“

„Так, ясновельможний пане“ — відповів Семен.

„А чи вона любить тебе?“

„Я думав, що любить, але тепер переконався, що то неправда“.

„Знаєш що? Послухай мене: я дам їй добре господарство, моя сестра гарну виправу, лише женися з нею“.

Саборський добре знав, що Анна й чути про нього не хоче тай що Семенови також відхотілося женячки з нею, але він мусів мати сяку-таку причину до „належного“ покарання Семена за „салату“.

„Ні, ясновельможний пане, тепер вже й чути не хочу про неї“ — відповів Семен.

„Ну а коли хочеш щоби було весілля? Я думав справити вам парадне весілля, якого ще не було в Заболотові“.

„Дякую за ласку ясновельможному панови, але виразно кажу, що ні“.

„Отже не хочеш?“

„Ні“.

„Я тобі х а м е приказую. То ти ще смієш моєю ласкою погорджувати, ти...“

„Я не погорджую панською ласкою, але з Анною таки не хочу женитися“.

„Побачимо“ — сказав розлючений „самодержець“. — „Чекай я тебе гарно попрошу“.

Казимір сказав своєму козакови випроводити Семена на подвіря і привязати до стовпа. Відтак приказав, щоби вся челядь, чоловіки, жінки та дівчата, які лише в дворі були, стали з різками.

На команду самого „ясновельможного“ кожде мусіло переходити попри Семена і бити його по плечах. Семен пригадав собі тепер

слова Теофіля, що чоловікови конче потрібна терпеливість. І йому саме тепер конче потрібно було здорова мірка того терпцю, бо йнакшої ради не було. Він тепер не вимкнеться з катівських рук.

Зачалася страшна робота. Всі крутилися колесом. Били нещасного Семена доти, доки кровожадний местник не наситився. Семен зносив тяжкі удари з диким завзяттям. Щоби тій дикій забаві додати більшого торжества, казав Саборський стати козакови з боку і пригравати на сопівці а деяким розпустним двірським дівчатам танцювати та співати. А вже ніхто так не доказував як Анна, через яку мусів Семен зносити такі муки. По скінченім „торжестві“ Семена відв'язали, обмили з крові і поклали на барліг. Полежав якийсь час, вилизався з ран і був здоров.

Незабаром потім Семен відкись довідався, що губернатор мав переїздити через Заболотів до Черновець. Як день так ніч пильнував він того. Одного дня, саме по обіді надїхав губернатор. Семен станув при дорозі перед селом і давав знак фірманови, щоби станув. Фірман станув. Семен прискочив швидко до воза і вручив губернаторови письмо і мовчки відступив від воза даючи знак фірманови, аби далі їхав. Він був рад, що ніхто не бачив того всього. Губернатор Німець, дуже людяний чоловік, зараз додумався, що се якась жалоба. Справді була то скарга на Саборського за себе тай за Писаренка.

Не минув й місяць як нараз несподівано приїхало до Заболотова двох якихсь панів і замешкали у нового о. пароха, який приїхав був до Заболотова на місце покійного, старенького свого попередника. Стягали протоколи, випитували всіх про всі обставини, але найбільше питали Теофіля та Семена. Комісія по совіснім переведенню справи відїхала звідки приїхала. Незабаром прийшов з „гори“ наказ Саборському, щоби заплатив Теофілеви 2000 срібних а Семенови 500. А при тім загрожено під тяжкою карою на будуче допускатися подібного нелюдського вчинку. Мандатор та писар дістали теж по кільканайцять днів арешту в Коломиї.

За таку справедливість люди дякували Господу Богу тай „панам“ і казали:

„Який то Господь Бог добрий! Він не опустив нас. Дай Боже й нашому цісареві здоровля та щасливе панування, що так по справедливості з усіми поступає: так з панами як з нами бідиими мужиками“.

Теофіль сам не знав, що йому з тими грішми робити. Ще з роду не бачив тільки гроший нараз. Заніс їх до о. пароха і сказав:

„Я не знаю, панотче, що з ними зробити. Впрочім то не мої гроші. Возьміть собі їх і зробіть з ними що вам подобається. Мені їх не треба„.

„А вжеж що вони твої, бо в твоїх руках тай пани тобі присудили“ — сказав о. парох.

„Ні, то таки не мої. Робіть з ними що хочете, що вам подобається“ — рішучо відказав Писаренко.

О. парох взяв гроші від Теофіля і зложив їх відтак до щадниці у Львові, Теофіль про те нічого не знав тай ніколи не питав про те о. пароха.

Семен Довганюк пішов незабаром до Коломиї і там купив собі рушницю, куль та пороху, справив собі гуцульське одіння та гарний топорець. Бачили як він одного дня з'явився був у Заболотові. Відтак одної ночі вивів у діди́ча зі стайні пару найкрасших коней і пропав без сліду.

III.

Від кількох уже літ дідич та його мандатор обходилися з Писаренком по людськи. Теофіль не міг з дива зійти, що пан став для нього такий вічливий. Він до сього не привик. Пані Діяна поїхала була до Львова, відтак до Відня та до Парижа, а по якімсь часі вернула назад до Заболотова. Молода Саборська, пані Бронислава привела на світ трое гарних діточок.

Скрізь по околиці кружляла вістка, що в косівських горах ходять опришки під командою славного ватажка Довбуша. Вони, ті опришки, не нападали на селян — рабували лише майна панів дідичів та жидів-лихварів. Ціла Коломийщина аж дрожала на саму згадку про опришків. Вони крилися по недоступних дебрах, тому навіть і військо не могло їм нічого вдіяти. Зі своїх криївок виходили незаметно ночами, нападали на двір якого діди́ча, нищи-

ли його майно і втікали назад в гори. Так одної ночі зайшли вони і до pana Саборського і на знак, що були у нього в гостині, запалили йому стайню.

Одного разу по півночі хтось заковтав у вікно, де спав Саборський. Дідич збудився, встав, пішов до вікна поглянути. Був то писар, що з переляку тремтів як осиковий лист. Просив щоби дідич впустив його до себе. Коли був уже в хаті впав дідичеві до ніг і з плачем благав:

„Ратуйте мене пане, в мене тепер були опришки. Мало що життя не відібрали“.

„Може тобі таке снилося“ — жартував собі дідич.

„Та де там!“ — говорив писар. — На власні очі бачив як добувалися до хати та хтось їх наполохав і повтікали“.

Казимір вбрався, взяв рушницю, яка завжди набита висіла на стіні і вийшов з писарем. Побудив також службу, перешукали всі закутини в дворі, але не нашли нікого.

Одного дня, в часі самого обіду прийшов писар знова до дідича і сказав, що сеї ночі мають певно прийти опришки. Се говорила йому покоївка Анна, що довідалася про се від людей.

Як тільки настала ніч дідич з писарем, козаком та економом сховалися в гущавині і вичікували опришків.

Десь коло півночі, коли вже скрізь було тихо, побачили як до них наближувалась якась темна замаскована людська стаття. Ступала так

тихонько, що навіть кроків не чути було. Були зовсім певні, що то опришок. Казимір став міряти стрільбою та в тім козак збентежений тою появою не зважаючи на нічо вицілив прямисінько в ту стать. Стала втікати. Тоді Казимір дав два стріли, а економ також випалив зі своєї рушниці. Опришок счез без сліду в нічній темряві.

Коли настав день переглянули кождий кутик та не нашли нічого. Навіть не було сліду якоїсь крові зі зранення.

На другий день закликав дідич до себе Анну і став випитувати її звідки вона знала, що мали прийти опришки. Вона до нічого не признавалась. А коли писар доказував, що вона говорила йому, то вона таки перед ним заперечила того. І вкінці Саборський прийшов до переконання, що це може хто з місцевих людей приходив тоді.

Від того часу минув місяць. Одного дня писар пішов до ліса поглянути на рубачів і вже більше не вернув. Ніхто не знав де подівся. Всіляко говорили про нього. Аж одного дня в літі дівчата, що пішли були збирати гриби до ліса, нашли тіло його привязане стрімголов до дерева, під яким була купа великих муравлів. Було уже надпсуге. Але можна було пізнати на ньому знаки від шнурів. Мусів страшно мучитись, бо лице було викривлене як у збожеволілого, в устах, вухах та в носі були гнізда муравлів.

Знова одної ночі пробудився Казимір і побачив великий вогонь, від якого зачервоніло

ціле небо, а в хаті було ясно як у день. Був певний, що горить його недалекий хутір. Ратувати було вже запізно, бо вогонь вже вигасав. З гумна сторчала лише купа недогарків. Все було в попелі. Вернув безрадний до двора і аж до рана пересидів у тяжкій задумі.

„Чи дуже велика шкода?“ — спитала Бронислава.

Замість відповіді Казимір мовчки хитав лише головою.

„Не знати чи воно само занялося, чи може хто підпалив?“ — питала далі жена.

„Де там само від себе. Це хтось зі злови мусів підложити вогонь“ — відповів Саборський холодно. В тім несподівано відчинилися двері і до хати ввійшла Анна Кривульська.

„Ти певно мусиш знати, хто то підпалив мій хутір?“ — гнівно спитав Казимір дівчину.

„Я йду прямо від пожару“ — сказала дівчина спокійно. „З лісового гайку, там коло очерету, вийшов якийсь чоловік і сказав до мене: „Скажи своєму панови, що то я підпалив його гумно. Нехай він не журиться та не боїться, бо то ще не кінець на тім“.

„А якже він виглядав?“ — цікаво спитав Казимір.

„Виглядав зовсім як гуцул, але лиця його я не бачила, бо було закрите“ — відповіла Анна. Казимір не говорив вже ні слова, лише поглянув на ню диким зором.

„Я прийшла просити вельможного пана“ — відізвалася по хвилі дівчина і по тодішньому звичаєви поцілувала його в рукав — „щоби

вельможний пан дали мені те господарство, що обіцяли дати як я вийду замож. Я вже не хочу далі служити“.

„Може хочеш іти замож?“

„Ні“ — відповіла.

„Коли так, то на що тобі господарства. Тепер я не можу тобі нічого дати, бо сама бачиш, що я тепер дуже знищений“.

„То мене дуже мало що обходить, ви мені дайте те що приобіцяли“ — сказала Анна сердито.

„Иди мені з перед очий, бо скажу викинути тебе за двері“ — скричав Саборський.

„Не треба мене викидати, я собі сама піду. Отже не даєте?“

„Ні не дам“.

„То добре, побачите“...

„Що побачу?“

Анна не відповіла вже ні слова, лише здвинула плечима і вийшла з хати.

В два дні потім Саборський був на ярмарку в Кутах. Вертаючи до дому вечером переїздив в Тростянці через маленький місток в невеличкім ліску. Нагло вискочив з під містка якийсь чоловік і вистрілив прямо в нього. Завдяки своїй легонькій бричці, втік від смерті. Однак стріл ранив його в ліве плече і руку так, що мусів неборачисько два тижні лежати в ліжку заки вилизався.

По двох тижнях як уже виздоровів зявилася в нього знова Анна Кривульська. Він навіть і не глянув на неї. Вона сміло приступила до нього і з притиском сказала:

„Вельможний пане! Як що ви хочете з женою та дітьми жити спокійно, то по доброму дайте мені обіцяне господарство“.

Казимір зблід.

„Алеж скажи мені, Ганусю, на що тобі так дуже того господарства? Чи тобі так зле? Коло господарства треба працювати. Однаково кажеш, що замуж не хочеш виходити. Будь у нас і далі, ми тебе не виганяємо, Буде тобі й далі так добре як дотепер. Правда що дотепер незле тобі було?“ — говорила пані Бронислава.

„Я не маю що нарікати. Мені в паньства добре і я вдячна вам за те, але я хочу хоч раз бути вже своєю панею, мати слуги і уживати над ними своєї власти, як сего моє серце бажає“.

На таку бесіду Бронислава мимоволі розсміялася. — „Та вже раз дай її те що обіцяв і будеш мати спокій“ — сказала відтак до свого мужа.

„Добре, дам тобі ось те поле з хатою, що за селом. Будеш своєю панею, там є на чім панувати і відчепися від мене“ сказав гнівно Саборський.

Анна поцілувала пана в руку, відтак впала до ніг пані і устами торкнулася її сукні.

Незабаром Анна дістала на власність дім і поле за селом і все що до господарства було потрібне — все так як сама хотіла. Відтепер стала справдішньою панею. Поводилась зовсім як не знати яка велика пані. Ходила завсіди гарно вбрана, в атласовім жупані, на

шиї мала повно коралів та перел, а ходила все з канчуком у руках. Наняла собі слуг і від часу до часу давалася їм добре в знаття.

В Заболотові і в загалі в цілій околиці говорили досить голосно, що Анна Кривульська має тайні зносини з опришками. Хтось розказував що бачив на власні очі, як нераз заходили до неї ночами якісь гуцули. З того вийшло таке, що її хату минали з далека.

Казимір Саборський мав тепер справді спокій. Не було вже також чутки про вогні та рабунки.

Одної темної та бурливої ночі заковтав хтось до вікна Теофіля Писаренка. Теофіль пробудився, вийшов на двір і побачив перед собою чотирох узброєних людей, з закритими лицами. Вони приказали йому, щоби збирався і йшов з ними добровільно, бо як ні то возьмуть його силоміць. Теофіль тремтячи з ляку, зібрався, змовив Отченаш, поручив свою грішну душу Господу Богу і пішов з ними, як не своїми ногами. Вони закинули йому на голову якусь плахту і він не бачив куди йде ні не знав, що з ним діється. Його вів один з тих дивних людей. Пізнав лише те, що йшли лісом, бо що крок натрапляли по дорозі то на дерева то на якесь коріння, пні дерев та каміння. Довго вони так ішли, аж вкінці станули на мураві в однім смерековім лісі. Тут здіймили з нього плахту і він побачив, що знаходиться між скалами та височезними деревами. Кругом горіли вогні, коло яких лежали узброєні кріпкі мужчини. На підвисшенню наче на

яким престолі сидів рослий, кремезний мужчина в червоних холошнях, в білій гугли на плечах. За скіряним чересом мав заткнені дві пістолі; на голові мав велику чорну кучму. Весь виглядав як справдішний ватажок. Перед нього то привели переляканого Теофіля.

Він не чекав аж Теофіль заговорить до нього, але швидко кивнув головою і грімким голосом відізвався:

„Не бійся, Бог з тобою Писаренку! Ти не вчинив нам нічого злого, то й не маєш чого боятися. Лише злі люди дрожать передімною“.

Теофіль з великого переляку не тямив що з ним діється. Стояв німий як стовп, блідий як стіна. Аж коли ватажок приказав угостити його, прийшов трохи до себе і щойно тепер зрозумів, що знаходиться між опришками.

Як уже Теофіль трохи попоїв і більше прийшов до себе, тоді ватажок говорив далі:

„Чи ти не забув ту гарну жидівку Рухлю, що то хотіла бути християнкою та що Христові вороги замучили її?“

„Ні, не забув, пане!“ — То були перші слова, які Теофіль вимовив на силу.

„Не називай мене паном“ — сказав вічливо ватажок — „я такий самий простий чоловік як і ти. Називай мене радше местником за мій поневолений бідний нарід. Хто з тих гнобителів попаде в мої руки, так вже не жити йому. Видиш ось там тих двох; це є ті, що були причиною смерти невинної дівчини. Вони чекають на заплату за свій мерзенний вчинок. Пізнаєш їх чи ні?“

Теофіль підійшов ближше до двох жидів, що лежали повязані як барани. Один з них мав на собі оксамітний сурдут, а другий був лише в кафтані, теж оксамітнім. Оглянув їх, похитав головою і сказав:

„Ні, не знаю що то за одні“.

„Приведіть до мене тих двох вбійників“ — сказав старшина до своїх товаришів. Зараз кинулось двох людей, відв'язали обох і привели перед нього.

„Ось цей“ — сказав ватажок показуючи пальцем на старшого — „то коломийський рабін Маркус Бернштайн, тамтой другий то багатий купець зі Снятина, Янкель Корнгабер. Більше як двацять людей, моїх товаришів, зізнало передімною, що вони оба вбили Рухлю, доньку Йойни Шніцера шинкаря з Заболотова. Відколи я став карати жидів, то ще ні один не вийшов живий з моїх рук. А вже багато їх перевела моя рука на тамтой світ. Вони оба мають тепер понести смерть за смерть Рахилі“.

Оба жиди випиралися свого мерзенного діла. — „Ще ти, паршивий один з другим, будеш мені тут в живі очі неправду говорити. Яж сам при тім був і на власні очі бачив, що ніхто инший, а лише ви оба були вбійниками молодої невинної дівчини“ — як розлючений тигр закричав ватажок.

„Я не винен“ — сказав рабін спустивши очі в землю — „нехай той буде проклятий, що мене обжалував“.

„Шкода твоєї бесіди, ти псявіро“ — перервав гнівно старшина — „ви оба не вийдете звідси живими. Хто вже раз попаде в мої руки, мусить раз на все розпрощатися з життям. На се я ніяк не позволю, щоби ви ще жили за такий плюгавий вчинок. Коли ви дозволили собі на такий злочин, то й я позволю собі так вас мучити, як ви собі на це заслужили“.

„Він мене намовив до того“ — сказав Янкель показуючи на рабіна і припав на коліна. — „Рабін винуватий, він повинен вмерти... Даруйте мені життя, я вам дам за те дві тисячі дукатів“.

Старшина похитав головою і кивнув на опришків. Зараз прискочило двох, вхопили обох жидів і поволікли назад до ялиці.

„Нічо вам не допоможе, ви паршивці“ — скреготав зі злости ватажок. — „Він обіцяє мені тепер дві тисячі дукатів, коли бачить свою нехибну смерть. Так начеби я потребував його грошей“.

„Дві тисячі дукатів, пане ватажку, лише даруйте життя“ — кричав в розпуці Янкель. Старшина скочив на рівні ноги і добув топорець. — „Дві тисячі дукатів, весь мій маєток заберіть собі“ — верещав жид не своїми голосами. Але вмить голова його покотилася на землю.

„А ти що, також може не винен?“ — спитав старшина рабіна.

„Бог мені свідком, що я нічого не винен... я справедливий... я не грішник“ — говорив дрожачи рабін.

Знова дав ватажок знак другим. Ті прискочили, вхопили дрожачого рабіна і повалили на землю. Чотирох держало його в своїх руках, один зловив за голову, другий знов впакував йому до уст ніж, розважив широко уста, а инший знова взяв черпак, що був над вогнем і став лити до уст гарячу смолу.

Теофіль відвернувся в бік, бо не міг дивитися на таку страшну муку. Як уже жид сконав, ватажок приказав кинути оба трупи до глибокого рову на жир крукам. Відтак звернувся до Теофіля і так відізвався до нього:

„Щож, Писаренку? вже ти бачив, яку смерть понесли ті два паршивці, що замордували твою Рухлю. Тепер послухай мене: Що будеш так мучитися та збирати панські канчуки. Ось краще кинь усе, возьми рушницю і будь нашим товаришем, вільним чоловіком. Відплатишся своєму кровопійцеві тай за других таких як ти відімстишся. Однаково не маєш ні жінки ні дітей, щож тобі на заваді. Ніхто за тобою не буде плакати. А жити меш з нами як у Бога за дверима.

„Наше діло справедливе“ — говорив дальше ватажок. Вже досить того страшного терпіння, тих знущань над нашим народом. Нема дня нас правди ні від панів, ні від Німців. Так треба собі самому її шукати.

Терпіли ми довго, та вже терпцю не стало.

Піднімай голову з під ярма нещасний народе, ріж, карай панів клятих та жидову погану, бо вже досить нашої крові понапивали-

„шкода твоєї бесіди, ти псявіро!“

ся, — кликав завзято ватажок, аж іскри посипалися йому з очий.

„Кров за кров, муки за муки!

„Даруйте“ — відказав рішучо Писаренко — „я не можу так кусити Господа Бога. Волю вже терпіти як так ображати Господа Бога. Я там так добре не знаю, але все таки думаю собі, що ліпше виходить той що терпить“.

„Як так, то йди собі з Богом. Бачу що ти праведний чоловік, з тобою нема що говорити“.

Старшина подав йому на прашання руку. Аж тепер пізнав Теофіль, що це був Семен Довганюк. Опришки знова закинули йому на голову плахту і відвели назад до дому.

IV.

Все з року на рік чути було між поляками в Галичині якийсь неспокій. Аж вкінці в 1845 році прийшло до великого напруження. Між селянами склався рух: правління звернуло бачне око на те.

Щось висіло у воздуху. Кожний це відчував. Чогось сподівались, що повинно, що мусить щось статися. Однак ніхто не знав що.

З весною стали то тут то там показуватися якісь дивні гості. Вони як водяні баньки, виринули а відтак нагло счезали. По тім показувались і знова зникали. Якийсь ніби тиронець, купець, дивно висунувся від Саборського і поплентавсь до Заліщик. Також якась пані

закутана у велику хустку, в шовковім плащі приїхала була з Анною Танецькою на її возі зі Львова до Заболотова, переночувала одну ніч у Саборського, а рано на другий день поїхала далі, перебрана за путника з бородою.

Того самого дня приїхав з Коломиї до Заболотова також циркульний комісар з двома драконами і шукав так в дворі як і по всіх селі за тою панею. Казали що то був перебраний післанець від польських ворохобників, що вештався по краю від дідича до дідича і розносив ворохобні письма.

Задля того цікавість у кожного чимраз більше зростала. Кождий був цікавий знати, що з того вийде. Одного разу насходилося багато знатніших господарів до коршми. Між ними був також і Писаренко. Незабаром надійшов також мандатор. Коли вже всі були трохи підмогоричені присунувся близько до мандатора вїт Трофим Кейван, зітхнув важко і сказав:

„Той циркульний комісар, що то недавно був у нас, оповідав дивні, нечувані речі... що то може бути, пане мандатор?“

Мандатор засміявся і сказав, що як завсіди так і тепер готов дуже радо повчити людей. — „Ми всі собі братя“ — сказав вкінці — „скажи всім, щоби зійшлися тут завтра вечером, я маю одну дуже мудру книжку, в чужім краю навіть друкована десь аж у Франції, то я вам перечитаю її, то почуете з неї багато цікавих річий“.

І справді на другий вечір коршма була набита. Надійшов і пан мандатор з книжкою. Арендар лише всміхався та гладив бороду. Мандатор прийшов ближше, сів за стіл, взяв невеличку книжку до рук, відчинив і з великою повагою сказав: „Дивіться, отсе є війна охотників за о й ч и з н у“.

Всі стовпилися коло стола і приглядалися книжці. Одні сміялися, брали книжку до рук, оглядали, приглядались, а один вхопив до рук, присунувся ближше до світла і довго вдивлявся: Про війну ані сліду.

„Щож ви так цікаво приглядаєтеся“ — сказав мандатор — „там нема ніякої війни, то лише ця книжка називається „Ворохобня охотників“. В ній стоїть все описано, як ті охотники мають боротисв за вітчину, що маємо робити, щоби наша о й ч и з н а була вільна, независима“.

Відтак став читати з неї, що те повстання то не буде така собі отверта війна, але що мається повбивати всіх цісарських урядників, де лише буде нагода подибати їх: чи то на балях, в театрах чи вкінці нічю в часі сну в їх таки домах. Відтак треба розігнати військо, повалити касарні, затроїти керниці, дороги та мости побурити. Ті ворохобники не будуть збиратися по містах як правдиве військо, але мають ходити малими громадками пішо без коний і як день так ніч непокоїти тих всіх наших неприятелів. Таким способом має бути освободжена уся Польща.

„Пане мандатор, мені здається, що то все лише баламуцтво. Доброму чоловікови не варта над тим навіть застановлятися“ — відізвався хтось з товпи.

„Бо ти того не розумієш“ — скричав на нього мандатор. — „Ніби ти мудрійший від тих панів, що те написали“.

„Може бути, що вони дещо ліпше розуміють від мене“ — сказав відважно той самий чесний чоловік в хлопському сіраку — „але мені видиться, що ті пани трохи перерахувалися. Вони собі гадають, що ми, прості мужики, вже такі дурні, разом з панами робити повстання. І за що? За ті канчуки? Тепер, коли біда, то ви кажете, що ми вам брати, а як ваша біда мине — то ми для вас знова „бидло! Зле трапили ви тим разом“.

Мандатор прижмутив очі, заткав губу двома пальцями і став посвистувати, а вкінці перегнув голову на бік, викривив губу і сказав: „А якби вам панщину скасовано, то що?“

„Ай пане, то булоби велике добро для нас, бідних мужиків... Але скажіть самі чи можна вам, панам вірити?“

Мандатор підкрутив вуса, взяв свою ворохобничу книжку під паху і прямо з коршми поволікся до пана Саборського здати звіт зі своєї місії.

Сього року Господь Бог поблагословив дуже гарними жнивими. Під кінець жнив на панським лані справили собі люди обжинки. Вбрали одну гарну дівчину у вінець зі збіжа і всі йшли з музикою та співами до двора, де

віддавали дідичеві вінець і желали діждати в здоровлю других таких жнив. Те торжество кінчилось звичайно лайкою, як то мали звичай панські дідичі обходитись з „бидлом“. Та сього року як на диво було зовсім інакше. Вже з далека надходячих женців вичікував пан з панею на ганку. А коли війшли у двір, дуже мило прийняв їх пан, сердечно подякував за желання. Відтак сам пан дідич прийшов між женців, називав їх братами, говорив багато про всяку всячину. Говорив навіть про те, що цісарські урядники гноблять ойчизну та що незабаром ойчизна буде вільна від німецьких розбишак. Сама пані Саборська з панею Танецькою ходили коло женців, припрошували до їди. Частували навіть дуже доброю горівкою. Бідні люди не могли вийти з дива. Що воно таке сталося, чи може має статись, що так незвичайно по людяному з ними тепер обходяться. Такого ще з роду віку не бувало, щоби пани були такі добрі. Найстарші віком не памятають такого дива. По перекусці загра-ла музика. Сам пан дідич пішов у танець з княгинею обжинків. Пані Саборська знова з молодим Стефаником витинала гопака. Чудо тай годі. Бідні селяни зовсім того не могли зрозуміти. Лише один другого штовхав ліктем в бік з великого дива. Може то світ перевернувся до гори ногами — думали собі. Однак та надзвичайна вічливість цілого двора не перешкодила Писаренкови притримати підозрілого дротаря, що в кілька днів потім десь ні звідси ні звідти нагло появився в коршмі.

Надармо мандатор, а відтак і сам дідич старалися, щоби його випустити на волю. Писаренко та інші, що помагали того ніби дротаря вязати сказали, що так циркульний комісар казав їм робити. Відставили того „дротаря“ до Коломиї, де виявилось, що то не був дротар, а революційний післанець, бо найдено в нього в капелюсі та під підшвами в чоботях письма від ворохобників. Вже й темне хамське бидло зрозуміло, що щось не тее, щось панам зачинає вриватися. Мовчки чекали нетерпеливо що далі буде, бо бачили, що мусить наступити щось незвичайного. Відважніші стали змовлятися чи не булоби добре використати метушню та при нагоді всипати ненависним панам перцю.

В Пилипівку перед Різдом уже таки голосно говорили про повстання. Австрійське правительство було на поготівлю. В січні 1846 р. покликано багато новобранців під оружа. Скрізь подвоєно варти.

В дворі пана Саборського кипіло. Все хтось то приїзджав то відїзджав буцім в гостину. Дідич понакупував багато зброї, почистив стару, повиострював шаблі та списи. Коні стояли запряжені, в поготівлю. Все, що можна було, попродав. Гроші лежали в скрині.

Десятого лютого надбіг один з ворохобників з доносом, що в Бохні, Ряшеві та у Львові багато ворохобників позамикали.

„То й що з того“ — сказав Казимір — „їх випустять скоро“.

В половині лютого нагло з'явився бурлака Семен Довганюк. Багато вже бачило його. Мандатор стрів у нього в коршмі. Приложив руку до чола, щоби ліпше приглянутись, чи то справді він сам, приступив відтак до нього і вічливо спитав:

„Десь тебе давно вже не видати. Чогож ти сюди прийшов, ти шибенику?“

„А чомужби я не мав прийти?“ — відповів спокійно — „мене тут тепер потреба“.

Вечером Бурлака зайшов до Писаренка. Привитались оба сердечно, по дружньому. Оба вже дуже змінилися. Теофіль був кріпкий, гарний п'ятдесятьлітній мужчина з густим чорним волоссям на голові. Виглядав на трицять-кількалітнього. Бурлака, що був від нього немого старший, вже посивів, лице від сонця опалене запалося, винужденіло. Очі були неспокійні і поглядали недовірливо. По хвилі бурлака спитав:

„Щож тут нового чувати, брате? — Мені здається, що знова буде рухавка.“

Теофіль сумно похитав головою.

„А щож ви мужики пічнете?“ — продовжав бурлака „чи будете держати з ворохобниками.“

„Та певно що ні“ — відповів Теофіль.

„Так, але то ще не досить.“

„А щож ще маємо робити?“

„Пізнійше вже скажу як прийде слухний час“.

Вкінці настав памятний день 18 лютого 1846 року.

Дуже раненько прикликав дідич до себе Стефаника і приказав йому, щоби всі коси в селі були набиті на держак на чепи, та як лише вдарить дзвін в полудне, щоби всі зібралися з косами та ціпами коло двора. Приказ був виконаний. Як лише вдарили в дзвони, вже вся громада: чоловіки, жінки й діти стояли перед двором. На подвір'ю стояв Казимір в повнім польським строю. Побіч нього стояли озброєні мандатор, писар, економ, лісничий і вся проща двірська служба. Саборський зачав до людей промову, в якій заохочував всіх до боротьби з ворогами ойчизни, а за те буде дарована їм панщина, а також діставати муть даром дрова з панських лісів, сіль та тютюн. — „Сьогодні“ — закінчив свою вельми патріотичну бесіду — „всі громади взяли за оружя. Нашим обов'язком є прилучитися до інших громад і впасти до Коломиї. Там наші повстанці вже напали в ночі підчас сну на цісарських урядників і повбивали їх. Отже так уже зачалося повстання проти ворогів ойчизни“...

Дотепер люди ще не розуміли о що властиво ходить. Слово „ворохобня охотників“ привело їх до опам'ятання.

Перший виступив Писаренко.

„Не є то добре“ — став він говорити — „що ви панове розпочали. Панове, до чого ви хочете нас намовити? Що нам зле поводитьсь, то правда, але нам під Австрією троха легше дихати, як під вашим пануванням. Як був голод, то ви, панове, не знали нас, не хотіли нам

помочи, хоч мали чим — цісар запоміг нас, дав нам хліба, правда, небагато, але всеж таки лекше перебідували ми той страшний час. Ви, панове, доптали нас ногами, били канчуками, гнали батогом як худобу, до плуга як коний запрягали, обходилися з нами гірше чим з псами, а ми були голодні, ми падали, мліли з голоду; а тепер ви бунтуєте нас проти тих, що хоч троха заступилися за нами, та що не дають вам уже знущатися над нами так як перше.

„Та ще й панщину цісар подарує нам“ — відіззався тепер бурлака, що на все дико глядів і затискав кулаки зі злости — „як ми лише будемо йому вірними. Ось вже й неодної справедливости дізнали ми від цісаря. Ви, вельможний пане, обіцяєте золоті гори, як лише потребуєте нас, а відтак пиши Іване пропало. Ми вже добре вас знаємо. Памятайте, що прийшов день відплати для вас. О, мужики потрафлять гарно за все вам відплатитись. Громада великий чоловік“...

„А то псякров хлопська, а то хам.. він сміє так до ясновельможного пана балакати. А то вже крайна безличність. Ловіть його і до криміналу, нехай псякров знає морес. От бачиш, обходися з бидлом по людськи, позволь свині“... верещав розярений Казимір.

„О, ні!“ — відіззався молодий урльоппник Грицько Стефаник — „нас при війську навчили, які маємо обовязки, кождий знає, хто носив на собі цісарський мундур... нас є тут багато таких, що присягали цісареві вірно

служити, а ви псякров шляхоцька зложіть оружя“...

Ще молодий урльопник не скінчив як в тій хвилі Казимір натягнув курок від своєї пістолі і вистрілив. Молодець повалився на землю, решта подалось в зад.

Казимір був певний, що виграв справу, що тим одним трупом приборкав непослушне, бунтівниче бидло. Але завівся. Наш селянин не так легко дасться настрашити, особливо коли бачить, що біда за плечима.

„Ловіть їх, усіх їх повистрілюю як псів. Нехай ті хами не важаться більше підносити „рокош“...

Та в тій хвилі заблисли коси, ціпи засвітили у воздуху. Перший упав на землю мандатор тай відтак і писар майже рівночасно з ним, решта „лицарів“ повтікали на подвір'я і заперли за собою браму. Пані повибігали з двора. Діяна обняла свого брата, а Бронислава припала до Казиміра і заклинала на всі святощі, щоб сховався. Проча служба стояла під брамою, щоби не впустити „збунтоване хамство“ на подвір'я, що добувалося з на двору.

Вкінці Казимір уступив і пані завели його до хати. Вже був крайний час. Брама заскреготала і впала. Ціла товпа розлючених селян як філя впали гурмою на подвір'я. Ворохобники покидали оружя і поховалися по стайнях.

Підчас того, як Теофіль старався ратувати своїх ранених і приказував вязати ворохобників і відставляти до Коломиї, вбіг бурлака

з іншими до двора, відшукав дідича і виволік на двір. Тепер і другі кинулися на нього з ціпами та косами. Анна Танецька клякнула перед селянами і просила о помилування дідича. Але в тій хвилі один замахнув косою, а другий ще доправив і вона впала мертва.

Писаренко перетискався тимчасом крізь товпу в тій надії, що вдасться йому захоронити пана перед смертю, — але було вже запізно. Бурлака повалив його вже на землю, придавив колінами і став плювати в лице; тоді несподівано навинулася звідкілясь Анна Кривульська і виколола дідичеві очі. Хтось з товпи махнув два рази ціпом по голові і Казимір Саборський віддав духа.

Теофіль не гаючи часу скочив швидко до двора. З комнати виходила пані Бронислава з дітьми. Вона хотіла впасти селянам до ніг і просити помилування для свого чоловіка. — „Пан вже не жиє“ — сказав живо Теофіль — „ідіть лише за мною, а вратуйте себе і свої діти від нехибної смерти“. — Взяв одну дитину на руку, а другою вів зі собою Брониславу.

Всіх їх витовчемо до ноги, як щурів“ — кричав осатанілий бурлака.

„Вже досить крови потекло“ — відповів Теофіль спокійно — „вже навіть тільки, що не зможеш за ню відповісти перед Богом. Уважай, чоловіче, що нам не ялося бути вбійниками“.

Бурлака опритомнів. Весь був блідий як стіна. Положив свою руку Теофілеви на плече і сказав:

„Ти Писаренку добрий чоловік, так, ти дуже добрий. нехай буде так як кажеш. Я маю охоту йти з другими аж до Ростоків, кортить мене бачити, що там діється. Ти зістань і пильнуй порядку. Як мене хто вб'є, то молися за мою грішну душу“...

Відтак відчепив шаблю від Саборського, взяв пістолі, розділив між прочих людей рушничі та ладунки повстанців і поволікся з ними до Ростоків. Анна Кривульська йшла на переді з косою на плечах. По дорозі стрінули одного дідича, що їхав санками.

„Стій!“ — скричали селяни — „Куди?“

„До Заболотова до пана Саборського“.

„Гей, відвезіть його туди, де Саборський“ — сказав бурлака дико усміхаючися. „З панами треба чемно обходитися, розумієш, один з другим“.

Відразу кинулися до саний, стягнули польського офіціра на землю і відразу забили разом з фірманом. Коні з санками навернули, повсідали деякі і пігнали в свою дорогу.

Теофіль тимчасом утихомирив розлючену товпу. Він запорядив, щоби побитих Саборського, Танецьку і молодого Стефаника та ранених мандатора, писаря і ще шістьох, що були пов'язані, зложити на сани і відвезти до Коломиї і віддати циркульному урядови.

Тимчасом всі пішли до коршми. Перед коршмою устали побитих і ранених. Поставили коло них варту, а також всі дороги в селі обставлено сторожою. Як лише надіхав відки який озброєний дідич, або панський слуга, придер-

жували його, розоружували. Нікого однак не вбивали, ні не ранили. Так розпорядив Теофіль Писаренко.

Бронислава з дітьми зістала в дворі. Її стерегло перед нападом кількох людей, між якими був і Стефаник, якому Саборський застрілив недавно сина-одинака.

Вечером того самого дня видко було червону луну від сторони Ростоків. На другий день оповідали люди, які звідтам прийшли, що Семен Довганюк зі своєю ватагою напав на двір в Ростоках, зрабували все що було, а двір спалили. Самого дідича звязали між дві грубі дошки і Анна Кривульська сиділа на нім доти, доки не віддав духа. Мандатора повісили на дереві, еконона і писаря позакопували по шию в землю і постинали їм голови косамн.

З Коломиї вислано відділ гузарів до Ростоків, але ворохобники порозбігалися. Бурлака знова пропав без сліду а з ним також і Анна Кривульська.

Незабаром розійшлася вістка, що ворохобня в цілій Польщі розгорілася надобре. В ночі з 18. на 19. лютого зачалася страшна різня. Одних ворохобників убивали, других мучили, інших замикали, а знова інших відставляли до циркульних урядів. Вкінці цісарське військо упоралося з ворохобниками і усмирило їх.

Незабаром настав знова спокій. Дідичі, що зі своїми родинами були повтікали, повертали назад. Також і Анна Кривульська відчинила одного ранка в своїй хаті вікно, яке від довшого часу не відчинялося і співала якусь без-

божну пісоньку. Селяни відложили оружя, але панщини вже не хотіли відробляти. Зїзджали комісії за комісіями, а навіть і військо мусіло до того вмішатися.

Бронислава також прийшла до себе і обняла господарство. Як прийшов час сїйби, люди ніяк не хотіли йти робити панщину. Мусіла спровадити відділ гузарів і грозила непослушним, що як не будуть робити панщини, то змусить їх буками та канчуками. Люди нарікали і озлоблювались. Коли заносилось знова на боротьбу з двором, Писаренко пішов до дідички і промовив їй до серця, щоби обходилася з людьми трохи лагіднійше, бо готова бути знова буря. А людям представив в коршмі, що з того може вийти, як не послухають австрійських властей. І так вкінці хоч не хоч взялися знова до роботи і тоді гузари забралися зі села. Однак запримітив Писаренко, що всі люди в селі стали від нього сторонити, навіть на дорозі обминали його.

„Що я вам злого вчинив?“ — спитав раз Стефаника.

„Ну, бо ти обіцяв нам, що панщина буде знесена, а воно йде таки далі старим ладом“ — відповів Стефаник.

„Таж я не цісар панщину вам дарувати. — „Що я для громади зробив, то всі знають. А коли ви мене оминаєте і не хочете зі мною навіть говорити, то щож я вдію. Я вас просити о те не буду але прийде час, що ви мене будете потребувати“.

V.

Відтепер Теофіль жив у своїй хаті сам як пустинник. Не заходив вже ні до коршми, з^ні-ким ніде не приставав, ані до нього ніхто не заходив. Відробляв належну панщину, ні більше ні менше лише тільки кілька цісарський патент приписував. Своє поле також сам обробляв.

Та сталося раз таке, що якби був вірив у забобони, то бувби думав, що коло нього якісь духи ходять. Через панщину та свою роботу часом не мав часу їсти собі зварити. А часом таки й не міг, бо був дуже втомлений. Все господарство було занедбане та запущене. Він це добре бачив і воно журило його, але зарадити якось ніяк не міг. Вже життя йому було остогидло.

Одного вечера запримітив він, що якась рука господарила в нього дома. Коли вернув вечером з поля, находив хату гарно заметену, все упорядковане, горшки та миски чистенько помиті, горяча страва ждала на нього на припічку, стіл накритий білою скатертю, стайня та подвіря заметені, коні нагодовані, корова видоєна, а молоко стояло в коморі. Теофіль аж зачудувався. Сам не міг того поняти. Заходив у голову, хтоби то такий був, що так все гарно впорядкував. Чи то може ангел з неба прилетів і так гарно все впорядкував? Не міг надивуватись.

Одного разу пішов він до ліса нарубати для двора дров. В гущавині стрів якусь бу-

ду, що подобала на нору якогось звіряти. Яма викопана, довкола обложена землею наче стіною, зверху накрита галузям. Кругом видоптана трава вказувала, що там мусіла бути якась жива душа.

Теофіль ніколи не був цікавий, але тепер таки зібрала його цікавість. Він став думати, що в тій буді мусить перебувати або якийсь мандрівник або якийсь злодій. Тому одної місячної ночі вибрався він в ліс, до того місця, щоби вислідити, хто в тій буді живе. Хоч зближався дуже обережно на пальцях так, що сам не чув своїх кроків, то таки хтось почув його кроки, бо з перед очий як серна мигнула якась людська стать і зчезла за корчами. Прийшов до буди і не застав нікого. Пустка кругом.

Одного дня вернув з поля до дому скорше як звичайно, бо корова щось недомагала, то треба було її доглянути. Прийшов під двері і почув, що в хаті хтось вештається. Швидко підійшов на пальцях під вікно і заглянув до хати. Струнка гарна дівчина стояла коло стола і накривала його скатертю. При тім співала тихонько якусь пісеньку. Відтак пішла до печі, замішала якусь страву, докинула дров до вогню. Врешті станула на пальці і сягала на полицю по горнець з молоком. При блиску вогню побачив лице. Була молода, дуже гарна. Швидко, знова на пальцях, відвернувся від вікна. Відтак полегоньки відчинив двері і станув на порозі.

Дівчина, як побачила його, скричала зі страху, горнець з молоком випав їй з рук і розбився на кусні.

„Ну й треба було мені цього?“ — сказала по хвилі, як уже прийшла трохи до себе. — „Шкода молока, а ще більше шкода горшка“..

„Ага, то ти є тим духом, що всякі порядки в хаті мені робить“ — сказав Теофіль вічливо усміхаючись весело.

„То я Калина, ваша служениця“ — відповіла дівчина засоромлена і впала перед Теофілем на коліна і стала благати:

„Я бідна, нещаслива, я нічого не винна, не бийте мене та не зневажайте“...

„А щож ти за одна? звідки ти? де мешкаєш? став питати Теофіль беручи її за руку і повів до лави. Вона ніяк не хотіла сідати, але стояла перед ним зі спущеними очима.

„Я мешкаю в лісі“ — сказала несміливо.

„Там в тій колибі за болотом?“ — спитав Теофіль.

„Так, там, але я походжу з Долини, за Станиславовом“ — говорила дівчина далі. — „Мої родичі були посесорами, добре їм жилося. Мій батько мусів їхати з паном аж під Тарнів, хоч від не дуже братався з Поляками, але мусів, бо пан так хотів — і там селяни вбили його. Інші знова напали на наше майно, знищили все і спалили. Ми з мамою ледви повтікали. Хотіли ми зайти до Львова і там шукати якого заробітку, але в дорозі заслабли на тиф. Мати не видержала і вмерла. Я зісталася сама сиротою без усяких засобів до жит-

тя. Ішла сама не знаючи куди. Зайшла аж тут до того ліса. Сили мене опустили і далі я вже не могла йти. Живилася з милостині. Але я бачила, що мені такій молодій та здоровій дівчині нерадо люди давали милостиню, та мені самій було встидно простягати руку. Тож я постановила собі покищо мешкати в тім лісі. З великим трудом викопала я ту яму. Живилася ягодами, грибами та картофлями, які викопувала на вашім полі і пекла. Я боялася, що властитель картофель, як дізнаєсь, то вбє мене. Тому я лише пізно нічю копала їх.

Стидно і тяжко мені було так робити, але не могла гинути з голоду. Я лише пильнувала добре, щоби пізнати властителя тих картофель, щоби могла була хоч де в чім нагородити йому за ту шкоду, яку я йому заподіяла. Як ви вийшли раз на те поле, де були картофлі, то я вже знала, що то ваше. Відтак ішла я за вами аж під вашу хату. Та коли завважала, що ви ходите на панський лан, а дома в вас нікого не було, то я постановила собі бути якийсь час вашою служницею крадьки, щоби тим способом відплатити вам за ту шкоду. Я не крала, як самі тепер добре бачите, з гаразду, а з нужди. Тепер коли вже все виявилось і я тепер у ваших руках, то робіть що хочете, карайте, бо я справді завинила". — І стала гірко плакати.

„І за що ж я мав би тебе карати" — сказав по хвилі Теофіль.

„Як ваша ласка, пане господар, то позвольте зістати у вас за служницю. Я бачу, що в вас

нема кому вести домового господарства. Дуже радо на все згоджусь, щоби я так не тинялася”.

„Дуже добре. Як раз потребую тепер помічі. Сам не здужаю дати всьому раду. Бо ось і своє поле треба обробляти тай панщину відбувати, а коло хати нема нікого. Все так дуже марнується, а всеж таки шкода. Зістань, зістань у мене. Нічого тобі в мене не буде бракувати”.

„Нехай Господь небесний стократно нагородить вам вашу доброту. Я думаю, що будете вдоволені з мене. Я все вмію робити”.

„Як так, то ходи тепер, будемо їсти”.

Калина сіла за стіл весела, утішна і їла разом з Теофілем.

Відтепер стала Калина як правдива господиня в хаті Теофіля. Упоравшись в хаті йшла з ним часом і на поле жати та звозити снопи то що.

Так тревало кілька неділь. Одного дня по жнивях Писаренко сказав до Калини:

„Знаєш, Калино, якось воно так не йде, щоби ми так разом жили. Вже й люди зачинають щось недоброго про мене балакати”.

„Тож як, хіба я маю піти собі від вас” — спитала перелякана дівчина.

„Е, ні Калиночко” — відповів Теофіль вічливо. — Я так не думаю. Зістань в мене, але не як служниця, а як моя жена”.

„Ах милий Боже! Чи могла я такого сподіватись?..” -- було все, що могла з великої радості сказати.

„Щож так бідкаєшся? Може я за старий для тебе?“ — спитав Теофіль весело усміхаючися.

„Я була б вмерла, якби була прийшла зима, ви мене виратували з нужди“... — сказала Калина і поцілувала його в руку.

В кілька неділь по тім вертав Теофіль з Калиною з церкви вже як зі своєю женою. Весілля відбулося по тихоньки без гостей і без музики. Два чисті серця злучилися зі собою на віки тихо, спокійно, без розголосу. Два серця замешкали під солом'яною стріхою, де тепер запанувало правдиве щастя, гаразд, добро, бо була правдива любов, згода — що рідко можна стрінути і в царській палаті.

З часом маленька родина Писаренків побільшилася. Господь Бог поблагословив їх хлопчиком, якого охрестили Дмитром. Хлопчина був на причуд гарний, зовсім вдавсь в маму. Здавалося, що це ангел, не дитина. Люди, що переходили попри хату Писаренків, бачили нераз, як молода гарна жінка держала на колінах гарного як ангел малого хлопчика і подивляля, завидували. Одні другим розповідали. Навіть сама пані Саборська як довідалася, що Теофіль має такого гарного сина, хотіла побачити його. Прийшла до хати. Дитина лежала в колисці. Нахилилася над колискою, відвинула накривало, дитина глянула на неї. Не плакала на вид чужої жінчини, але весело усміхалася. Пані не могла натішитись дитиною. Взяла на руки, поцілувала і сказала: „ангел не дитина“.

Молода Писаренкова любила свою дитину над усе в світі. Стерегла її як ока в голові. Не позволяла, щоби вітрець навіть повіяв на неї. Мати з радости сама не знала як її догаджати.

Раз пізною осінню сидів Теофіль на припічку коло колиски і балакав з Калиною то про се то про те.

„То не добре так сторонити від людей“ — сказала Калина: — „Якби так, борони Боже, навістило нас яке нещастя, то не булоби кому помочи нам“.

„Гм!“ — відіззався по хвилі Теофіль — „Я маю двох вірних приятелів, на яких можу сміло рахувати“.

„Шож то за приятелі?“

„Господь Бог і я“.

Або одного разу Калина сказала до Теофіля: „Ти маєш мудрий розум, що зовсім не виглядає, щоби ти був мужиком. До мого батька приходили бувало пани вчені, мудрі, але я їх не могла би до тебе рівнати. Скажи мені, чому то добрим людям переважно зле поводитьсь, а злі опливають в достатках? Я сего не годна розуміти, чому воно так“.

„Та бо бачиш, любя Калиночко, ті люди на світі нераз дуже дивні та смішні. Неодин думає собі, що бувби незнати яким щасливим, якби був великим паном, мешкав собі в палатах, їв, пив добре та жив у всяких вигодах. А я тобі кажу, що як ти вдоволена, то тоді ти й весела і смієшся, співаєш, хоч ходиш босими ногами по груді, по стерні, по камін-

нях, хоч їш чорний хліб і пісню страву. А як ти маєш усякі достатки, живеш у вигодах та роскошах, а не чуєшся вдоволеною, то ти смутна, невесела — чогось тобі бракує. Палата та всякі достатки не дають чоловікови щастя. Сам цісар має без порівняння більше клопотів як простий мужик. Найбільше щастя чоловіка, це вдоволення. А вдоволення є тоді, як чоловік має здоровий розум, яким може витолкувати собі все на добре, побожне серце, чисту совість та добре здоровля. Хто не має чистої совісти, тому хочби в прегарній палаті і тисячі свічок засвітив, то все буде йому темно. А вже найбільше невдоволення спричинює чоловікови заздрість. Вона справді робить чоловіка нещасливим. Як ти побачиш яку гарну паню, що їде гарним повозом, вбрану в шовки та атласи, то чи не подобається тобі її богатство та ся її велич? І зараз приходить тобі заздрісна гадка до голови, чому ти не така. Або як побачиш багато дорогих коралів у своєї сусідки, або яку гарну одержину, то чи не забагається й тобі те саме мати. І тоді повстає в тебе невдоволення зі себе самої. А тоді починаєш бути вже нещасливою. Чи може не так? Стережися отже тої заздрости як зарази. Я не завидую нікому і тому завсіди чуюся щасливим“.

Калина брала собі всі ті слова до серця і з кождим днем ставала мудрійшою та почувала себе щасливішою.

Надійшов той так дуже памятний для українців 1848 рік. Знова була тоді чутка про ре-

волюцію, тоді вже в самім таки Відні цісар надав державі конституцію. Для українців особливо було ще щось більше як конституція.

Одного дня ішов один чоловік з Коломиї через Заболотів аж до Буковини. Ішов, не йшов, а майже біг. Ішов попри села вздовж дороги полями. Кого стрів на полі, то кричав:

„Кидайте, люди, панські лани, вже нема панщини, панщина вже скасована. Цісар увільнив вас від неї“.

Люди зразу не хотіли вірити. Думали, що то хтось на збитки пустив таку вістку. Але як побачили, що дідичі вже не налягають, перестали ходити на лан. Незабаром і священники оголосили по церквах, що панщина справді скасована, що настала конституція. Люди як те почули, то з радости майже дуріли. Один другого обнимав, цілував та всі аж плакали з превеликої радости.

Теоділь вернув до дому і розказав жені ту прерадісну вістку. З великої радости плакав, як мала дитина. З утіхи сам не знав, що мав робити. Взяв хлопця на руки, притиснув кріпко до себе і поцілував. „Ти тепер вже вільна, моя дорога дитино“ — сказав серед радісного плачу. — „Тебе вже не будуть бити канчуком та батогом гнати як худобу; ти не будеш проливати кривавого поту на панському лані. Рости, сину, здоров!“

Вийшов відтак на двір, взяв два довгі дубові стовпи і став робити хрест. Як уже був готовий, взяв на плечі і сказав Калині, щоби

з хлопцем ішла за ним. Вийшов на горбок, відки видно було не лише ціле село, але й цілу околицю, і тут закопав той хрест. А відтак ще висипав велику могилу під тим хрестом.

Хто бачив те, питав один другого на що він те робить. Дивно нам, що він такий мудрий чоловік, а якісь дива чинить. На старість дивачіє, говорили. Незабаром зійшлося майже ціле село і цікаво приглядалися його роботі.

„На що цей хрест?“ — спитав Писаренка Стефаник.

„На спомин знесення панщини, на вічну пам'ятку даровання свободи бідним людям“ — відповів Теофіль.

„Дивіться, добрі люди“. — сказав відтак Стефаник до людей — „так робить чесний чоловік, що має благородне вдячне серце“.

Тоді всі, що вже від двох літ з ним не говорили, приходили до нього, балакали з ним, вихвалювали його, дякували йому. Жінки тимчасом прикрашували хрест вінцями з цвітів. Теофіль розмовляв з кожним вічливо, нікому не сказав лихого слова, ані не докоряв нікому.

Незабаром розписано вибори до державної ради. Багато господарів приходило до нього, навіть з других сіл, бо скрізь знали про нього, і говорили йому: „Ось, бачите, маємо вибрати посла до Відня, то кождо нам вибрати як не вас“. Теофіль не гороїжився ізза тої чести, але зовсім спокійно дякував.

Сего літа Калина обдарила мужа гарною дівчинкою, яку назвали Оксаною.

VI.

Зі знесенням панщини та дарованям свободи настало нове життя. Нарід відітхнув лекше. Кождий відчував ту свободу. Вона наче в цілій природі розливалась. Тай матеріяльне положення нашого селянина значно поліпшилося. Весь той час, що зуживали на панщину, обертали тепер на краще оброблення свого поля. Весь край неначе зацвів. Де перше в селі було сім до десяти плугів, тепер не було майже ні одного господаря, щоби не мав свого одного або й двох плугів.

Та звичайно на сім світі буває так, що в парі з гараздом іде й недоля. Так воно й тепер було. Заледво люди осягнули те, за чим тільки літ тужили, ледви настала свобода, гаразд, а вже показалась нова біда. Панам забракло тепер робітника, а селянам з примноженням худоби та зі збільшенням господарства стало бракувати ліса.

„Оттаке то бачиш щастя на сім світі“ — сказав раз Теофіль до жени. — „Чоловік є вже такої вдачі, що ніколи не вдоволиться одним, все хоче мати що иншого і то якнайбільше. Він клопочеться, молиться, просить Бога щоби дав йому се або те, а коли осягне те чого хотів, тоді хоче знова чогось иншого, чогось ліпшого. Тому найліпше бути вдоволе-ним з того що має і дякувати Богу й за те“.

В жовтні того самого року настала у Відни велика революція, яка теж і Галичанам далася добре в знаття. Угри збунтувалися проти мо-

лодого цісаря. Щоби їх усмирити, мусів цісар просити до помочі російське військо. В 1849 році Москалі машеруючи через Галичину на Угри, нищили по дорозі все що попало. Люди мусіли давати підводи, харчі то що — зовсім як підчас війни. Прийшов наказ, щоби всі що служили при війську аж до шістьдесятого року життя, ставилися під оружя.

„Що я пічну з малими дітьми, як тебе убють на війні“ — говорила з плачем Калина випроважаючи Теофіля на війну.

„Не плач, жінко, та не журися передчасно. Я ще жию, Бог дасть то верну назад, може не забють, не всіх забивають на війні. Воля Божа у всім. Як Бог схоче так і буде. Ми повинні бути вдячні нашому цісареві. І крови не треба жалувати для нього. Він вчинив нас свободними горожанами, тож найбільшим нашим обовязком іти тепер йому на поміч“.

Калина з дітьми випроважала його ген далеко за село і не могла втихомиритися. Все плакала та заводила. Тай Теофілеви було прикро покидати молоду, гарну жену та дрібненькі гарні як ангелята діти. Сум ляг йому важким каменем на серці. Але обовязок взивав його. Він станув, поцілував жену, діти і серед сліз сказав: „Що має бути, мусить статися. Чого не можна відвернути, або змінити, треба прийняти, треба з тим погодитися. Не журися, моя дорога Калиночко, якось воно буде. Бог ласкав, не опустить нас. Вертай домів, то мені буде лекше. А для потіхи твоєї скажу тобі, що ще може неодно прийдеться нам перетер-

піти, але відтак зазнаємо ще такого щастя, про яке тобі й не снилося. Ще великі люди будуть тобі кланятися. Вертай з Богом до дому, не завдавай мені більшого жалю“.

Калина послухала. З тяжким болем на серці, але з почуванням якоїсь незатаєної радості на згадку Теофілевих слів вернула до дому. Не тревало довго, а рознеслася чутка, що Угри піддалися, настав спокій і стали люди вертати домів. Вернув і Теофіль. Був здоровий як риба. Не одного молодця бувби ще завстидав.

За той час сталося нещастя в домі Писаренків. Калина приняла собі до помочі одну дівчину, що звідкілясь прибукала до Заболотова. Зайшла до Писаренків, побула пару днів і припала Калині до вподоби і приняла її собі до помочі за служницю. Радше з милосердя приняла її. Вона була милосерна для бідних. Таж і вона була колись така бідна і блукалася скрізь. Прикро було їй, як нераз люди відіпхнули її від себе. „Дівчина бідна, але — видно — добра, я потребую помочі, то нехай і сама має в мене пристановище та дещо поможе в господарстві“ — думала собі Калина — але завелася. Хто сам добрий, то думає, що і всі також добрі. Однак не завжди так буває.

Одного дня досвіта дівчина втекла з хати і забрала з собою гроші, які Калина наскладала на гірку годину, коралі, біля, навіть Калинині чоботи сафіянові взяла.

Калина впала в розпуку. Як Теофіль вернув до дому, вона з гірким плачем оповідала йому своє нещастя.

„Ну і щож великого“ — сказав Теофіль — вкрала, то вкрала. Видко що не треба було тобі того. Цить, Бог дасть, будеш ще більше мати того добра. Не додавай собі тим плачем ще більшого горя“.

Теофіль був так само рівнодушний коли його жид дуже скривдив при продажі збіжа. Той жид Сруль Сільберштайн з Коломиї купував у нього збіже. Коли оба погодилися за ціну, жид дав задаток, а решту казав, що виплатить за тиждень. А що жид мав уже й наймлені фіри, а Теофіль добре його знав, то жид взяв сторговане збіже. Та по десяти днях будучи в Коломиї вступив Теофіль по гроші за продане збіже. Але за жидом ані сліду. Казали, що втратив велику суму гроший і з боязни перед своїми вірителями втік десь не знати куди. Пропали й Теофілеві гроші. І щож мав зробити: ні збіжа, ні гроший, ані жида. Лише здвигнув раменами і вернув спокійно до дому. „Як потреба то Бог дасть ще більше“ — сказав до жени, як та докоряла йому за те.

Одного дня дістав Теофіль завізвання до суду. А що не вмів читати, пішов з тим до пані Саборської. — „То зовсім проста справа“ — сказала пані Саборська. — „ваш сусід Гоян обжалував вас за долину, до якої — як він твердить — має право“.

„Не знати відки таке в нього право?“

„То також проста річ. Мій мандатор, що я відправила його зі служби за недбальство, пішов до Коломиї і там тепер займається покутною писаркою. Він підбурює одних селян

проти других, та проти дідичів, обіцяє їм не знати що, що виграють справу в суді, пише їм до суду всякі жалоби, а вони за те платять йому грішми, приносять кури, яйця, масло, сир, то що. Ви мусите ставитися у суді, але не робіть нічого без моєї поради”.

Перед самим терміном з'явився і бувший мандатор пан Сломковський. Приступив до Писаренка і казав, що мусить поділитися зі сусідом сіножаттю, а йому за „фатигу“ належить десятка. В суді просив Теофіль суддю о відложення розправи. За той час він порадився з Брониславою. Справа пішла так, що Гоян програв процес і мусів заплатити Писаренкови всі кошта. За те Гоян погнівався з Писаренком на смерть. Відгрожувався навіть що вбє його.

Одного разу стрінула його Калина. Присілася до нього і стала остро лаяти його: „Ти хотів за дурно взяти нашу сіножать“ — говорила. Сам шукаєш напасти і ще до процесу ведеш. Добре тобі так, що процес програв, то для тебе наука. Але чому тепер чіпаєшся мого чоловіка, ще й відгрожуєшся, що вбєш його. Таж він тебе не зачіпав, ти сам шукав напасти. Чогож ти хочеш? Дивися, за свого чоловіка я готова тобі очі видерти“.

„Но, но, не сердься так дуже та уважай на слова“ — відповів Гоян подаючися трохи в зад, бо Калина таки справді наставила кулаки до нього.

„Відчепися ти від нас, ти... Що думаєш собі?“... І стала ще з більшою заїлістю надскакувати до нього.

„Так, так дати спокій, але“... — сказав Гоян і взяв Калину за обі руки. — Але таки доти не успокоюся, доки йому не відплачу„.

„Як так, то бий мене“ — сказала Калина — „то буде ліпше і для мене тай для тебе. Ну, бий як хочеш. Пробуй, а побачиш чи добре вийдеш“ — і хопила його обома руками за волосся.

„Бійся Бога, Калино, не роби мені публіку“ — просився Гоян.

„Ну добре, але памятай... І пощо тобі того всього? Чому ти дався так підмовити тому дурному Сломковському? То він всему тому винен, правда?“

„Ай ти золота жіночко, твоя правда“ — говорив Гоян подобрівши. — „Така жінка, то справді скарб, золото. Він всему тому винен, він мене до того намовив. Та я ще маю заплатити йому таксу. Ось він тепер є тут в коршмі, ходи зі мною, будь ласка, то допоможеш мені заплатити“.

Витягнув з поблизького плота два коли: один взяв собі а другий дав Калині. Пішли обое до коршми, де пан Сломковський дер шкіру з простих селян за свою ганебну роботу.

„Ага тут є наш пан добродій“ — зачала не-сміливо Калина. Кій держала за плечима.

„Я вам ще щось винен, пане адукат, треба заплатити, правда“ — сказав Гоян.

„А ви як думали? Певно що треба“ — відповів гордо Сломковський.

„Чуєш, Калино, треба заплатити“ — звернувся Гоян до Писаренкової. Зловив нечаяно пи-

саря за плечі з задуги, а Калина знова з передуги за чуприну. Відтак обоє стали колами обкладати пана „адуката“ куди попало. Набили доволі і вийшли з коршми. Від тоді Гоян і Писаренко були сердечними приятелями.

Сього року навістило Писаренка нещастя. Слуга, що спав у stodolі, одної ночі закурив люльку, забув згасити і так заснув. Люлька випала в соломугу. О півночі пробудилася Калина і сказала до свого мужа: „Мені якось так тяжко, що дихати не можугу. Чую якийсь дим, чи не горить щогу, борони Боже, на дворі, бо якась велика ясність, наче в день“. — Теофіль встав, підійшов до вікна і задеревів. Stodola вже догорала, стріха на хаті вже занялася, в хаті було повно диму.

Вмить повставали і стали з дітьми втікати з хати. Теофіль побудив челядь. Калина тимчасом побігла до сусідів просити, щоби йшли ратувати. Незабаром назбігалось багато людий з коновками, ведрами, гаками та з чим хто міг і стали гасити. Навіть і Бронислава як довідалася, прибігла швидко і помагала ратувати. Було ще на стілько часу, щогу встигли повиносити все з хати. Найгірше було з худобогу в стайні. Але й тут вдерлось кількох відважніших до стайні і повипускали худобугу в чисте поле. Все згоріло крім хатньої обстановки та худоби. Коли вже вогонь погас, стали й люди поволеньки розходитися. Кождий здвигнув лише раменами на знак співчуття для нещасного погорільця. Бронислава забрала до се-

бе Калину з дітьми, а Теофіль з Гояном зістали до рана при згарищі.

Теофіль, хоч постигло його таке велике нещастя, не попадав у розпуку. Ні одно слівце нарікання не вийшло з його уст. „Бог дав, Бог узяв, така Його свята воля“ — був його одинокий жаль.

Поволеньки при ласці Божій та при помочі добрих людей поставив Теофіль нову хату та деякі господарські будинки. Бронислава дозволила йому взяти собі дерева кілько було потреба, інші люди зносили то соломку на покриття будинків, то роботою допомагали йому. Не минуло й пів року, а Теофіль міг замешкати вже в новій хаті та на ново зачати господарство.

Звичайно на світі буває так, що заледви чоловік встигне сяк так видобутися з одного нещастя, починає приходити до себе та легше віддихати, приходить знова друге ще більше.

Цей рік був дуже урожайний. Збіжя на полі як море, аж душа радується, коли глянути на золотоколосу писанку, що аж до землі прилягла від гарного дорідного зерна. Пшениця як жолудь, колос в колос, аж проситься під серп. Лише стій та дивися. „Та все те ще в Божих руках“ — кажуть люди.

Нараз десь ні звідси ні звідти надтягнула чорна хмарка, невеличка хмарка, вітер подув і в одній хвилі впав дощ як з цебра. Одночасно за ним і посипався град. Відразу ціле небо затьмилось, аж темно стало. Громи стали бити як з найтяжших гармат, а страшним гра-

дом завбільшки курячого яйця сипало як з мішка. Такого граду ще ніхто не памятав. Ще до того зірвалася така буря, що зривала стріхи з будинків; вікна майже ані одного не зістало, птахи падали неживі на землю. По полях було білісінько від граду, як в зимі від снігу. Скрізь куди лише оком глянути, здавалося, все було присипане натовченим на кусні склом.

Як буря втихомирилася, на дворі випогодилося, засвітило сонце, повіяв легенький вітрець, повиходили засумовані люди на поле. Повиходили і лише руки заломлювали з розпуки та гірко зітхали. Бідна головонько, знова нехибний голод. Хто мав деякі припаси, то не така ще чорна доля заглядала йому в вічі. Але таких у Заболотові не було багато. На пальцях можна їх було почислити. Чорна нужда заглядала і Теофілеви в очі. Заледви сяк так став приходити до себе по недавнім пожарі, а тут вже нова біда. Про якісь припаси ані мови, бо вогонь все до чиста пожер. Але Теофіль ні на волосок не тратив духа. Його держала тверда, ненохитна віра в Боже Провидіння. Впрочім він з маленьку, від уродження був загартований. Тай не одну біду, неодню нещастя перетерпів. Він знав добре, що Той, що навістив нещастям, Той самий також і потішить. Завсіди говорив своє: „Нехай діється Божа воля“. З тим він завсіди добре виходив. Тай і тепер не завівся. Дехто допоміг чим міг, і дідичка допомгла в дечім.

В жнива ходив він день у день з жінкою до сусіднього діди́ча на роботу і заробляв тільки, що міг заосмотритися на зиму.

„Знаєш, жінко“ сказав раз Теофі́ль до Ка-
лини: — „як навістить мене яке нещастя, то по-
молюсь до Господа Бога, пожалуюся перед
Ним на своє нещастя і відтак беруся до ро-
боти. Чоловік повинен завсіди і все покладати
всю свою надію на Бога. Бог добрий. Але
ніколи, ніколи не повинен надуживати Божої
доброти. Має на Бога надіятись, але й сам до
всього свої руки прикладати. Хто впаде у воду
і не буде всіми силами старався з води добу-
тись, то утопиться. Ми не повинні з нарікан-
нями та плачами просити Бога о поміч, але
старатися завсіди добре робити та терпіти“.

Зі знесенням панщини і опришки перестали
вже грабити та палити панські добра. Много
з них покинули своє погане ремесло, вертали
до своїх загород і бралися назад до gospodar-
ства. А хто не хотів, або не мав до чого вер-
тати, то вів далі ледаще життя, нападав на
зовсім невинних людей. Щоби їх позбутися
постановило правительство за всяку ціну їх
вишукувати і віддавати в руки справедливости.
За голову такого розбійника назначена була
нагорода сто дукатів.

Одного разу бачили люди як Анна Кривуль-
ська їхала на чорнім гуцульським коні в гори.
Заїхала далеко під одну височезну скалу, при-
станула, крикнула з усеї сили по умовленому
знакови, аж відгук відбився далеко по горах.
Не довго тревало, як з темної гущавини вий-

шов узброєний мущина. Лице мав заслонене. Подав Анні руку на привіт.

„Чому ти так рідко приходиш сюди?“ — спитав.

„Та це вже послідний раз“ — відповіла холодно.

„А то чому так? Відколи це в тебе таке?“

„Бо так! Я не можу, голубчику, приходити більше сюди до тебе, бо хіба ти не знаєш, що на твою голову наложено сто дукатів нагороди. Дуже легко звернулиби на мене увагу і таким способом тебе знайшлиби, ну й тоді ти пропавби, голубчику“.

„То хіба вже ніколи не буду тебе бачити?“ — спитав.

„Можеш прийти до мене як хочеш. В мене дома ніхто тебе не знайде“.

„Добре кажеш“ — сказав по хвилі — „прийду до тебе ще сьогодні пізно вечером, приготув лише добру вечеру“.

„Добре, любий, добре. Буду ждати на тебе, але пам'ятай, прийди“.

Те сказавши навернула коня і пігнала назад в доли до дому.

Як лише настав вечір, Анна стояла вже перед зеркалом і приглядалася собі чи добре виглядає. Відтак пішла до кухні, сказала слугам, щоби вони не йшли спати аж доки не скаже їм. — „Маю сьогодні важне діло до поладнання“ — сказала.

Вернула назад до своєї кімнати і нетерпеливо ждала. Десь коло одинайцятї заковтав хтось злегка до вікна. Швидко встала і згаси-

ла світло. То був знак, що можна було вийти, ніякої небезпеки нема. Відчинилися двері і до хати ввійшов мужчина з завиненою головою. Анна привитала його своїм способом, пішла і замкнула деревляні віконниці, відтак засунула за собою двері. Засвітила дві воскові свічки, поставила на стіл миску зі смаженою ковбасою, другу миску з вареною капустою і здорову фляшку горівки. Відтак підійшла до мужчини, розвинула йому голову і тепер показавсь запале дике лице Семена Довганюка. Сіли відтак обое до стола. Він не роздягався. Їв та пив до безпам'яті. Анна сиділа побіч нього і все припрошувала до їди та пиття. Вона сама нічого майже не їла і не пила. Сперлася ліктями перед ним і дивилася на нього з дикою усмішкою. Майже всю горівку випив. Став хитатися наче йому збиралося на сон. Вкінці звисив голову на груди і став хропіти. Анна відступилася. Відтак по довшій хвилі прийшла до нього і скричала на голос: „Семене!“ Він не лише не відзивався, але й не порушився. Стала термосити його. Але він був мертвецьки паний. Тоді нахилилася над ним і стала кричати до уха: „Бурлако, гузари хочуть тебе піймати!“ Він спав ані не рухався. Тоді пішла до пекарні і закликала службу.

„Маківка, якої я домішала до горівки, добре зробила“ — сказала врадувана Анна. — „Спить як мертвий. Тепер допоможіть мені звязати його“.

Взяла його топорець і пістолю і положила в куті на лавці. Парубки стягнули його з лави

на землю, руки й ноги звязали міцними новими шнурами і закотили як безрогу під лаву. Слуги пішли спати тай Анна також положила-ся. Пробудилася рано, на крик бурлаки.

„Чого хочеш, любий?“ — відізвалася Анна.

„Чи тобі добре спалося?“ — спитав.

„Не дуже добре, а тобі як?“ —

„Е, мені зле. На що ти таку кумедію зі мною зробила?“ — сказав Семен гнівно.

„Та я чула, що Довбуш був такий силач, що як його звязала була його любка воловими жилами, то він пірвав їх як нитки. Тому то й я хотіла спробувати чи ти так само потрафиш“ — відповіла Анна злобно усміхаючись.

„Е, ти сяка така, розв'яжи мене, я мушу втікати, бо вже ясний день“.

Анна не сказала ні слова, лише встала, зібралася, пішла до кухні і побудила службу. Один парубок запряг коні, другий знова з двома дівками винесли звязаного бурлаку на двір, висадили на віз, ще ліпше звязали, Анна завинула йому голову, а відтак привязали ще до воза сильним посторонком. Сама Анна взяла віжки в руки і пігнала з ним до Коломиї.

Коли висаджували його на віз, він кляв, на чім світ стоїть, відтак коли побачив, що криком нічого не вдіє, дав спокій. Та як віз мав уже рушати, став покірно проситись. Але Анна навіть і не глянула на нього. Десь в половині дороги скричав: „Ганусю, змилосердися наді мною, відв'яжи мене, бо вдушуся, вже ди-хати не можу. Куди везеш мене, май мило-

сердя"... Вона пустила коні вільним кроком і звернулася до нього.

„Анно, Ганусю, любко моя, що ти задумаєш зробити зі мною. До чого ця вся кумедія“ — став благи бурлака і весь дрожав як осиковий лист.

„Хочу дістати сто дукатів за твою голову“ — сказала.

„Бійся Бога, Ганусю,“ — благав крізь плач — „май милосердя наді мною, чи ти не знаєш що мене жде“..

„Стричок, голубчику. Буду дивитися, як тебе будуть вішати, я тобі це говорю“.

„То ти не маєш серця до мене“.

„Чомуби ні“ — відповіла — „але я вже маю иншого, молодшого і гарнішого від тебе, що ліпше мені подобався, ти вже обрид мені, розумієш“...

Семен замовк. Він пізнав, що впав у сітку злобної баби. Вона гнала кіньми швидко аж до самої Коломиї. Тут віддала його циркульному урядови, відібрала належну нагороду, завязала гроші в хустку і вернула назад до дому.

Переслухання тревало три дні. На четвертий день засудив його суд на кару смерти через повішення. Ішов спокійно усміхнений на місце смерти.

Непроглядна товпа народа окружала шибеницю. Бурлака побачив у товпі Теофіля і поклонився йому. В хвилі як кат закладав йому стричок на шию, побачив він Анну Кривульську, що стояла на якимсь підвисненню і цікаво гляділа на нього.

Так згинув поганою смертю з рук ката нещасний Семен Довганюк, один зі самозванчих месників кривд свого народу.

Коли рішився він на своє криваве діло, в його серці палив вогонь любови до рідного краю і в його душі сяяла ідея пірвати ті важкі окови, які від многих літ відалися в тіло українського народу.

Та погані пристрасти: ліниство, п'янство, розпуста, особиста месть і жадоба багатства звели його на дорогу злочину і вчинили його звичайним злочинцем і розбійником.

По дорозі, як Теофіль вертав зі своєю женою до дому, Калина сказала до нього:

„Йому вже давно це належалось, Але він мав добре серце. Шкода його, що на таке зійшов“.

„Він зовсім не був злим чоловіком, він мав аж надто добре серце“ — сказав Теофіль — „але бідачисько більше покладав на себе самого, на свою силу як на Бога. Правдива мудрість є: недовірювати собі, вдовольтися малим а все надіятися на Господа Бога. Не той щасливий, що має всего подостатком, але той, що вдовольється тим, що має. Більша штука вести боротьбу зі собою самим як уганяти з рушницею по лісах і напастувати невинних безборонних людей. Завсіди ліпший чоловік терпеливий як силач. Терпеливість, це велика чеснота“.

Коли вже наближалися до села, побачили в селі великий дим і полумінь. Горіла чиясь хата. Налякалися обоє дуже, бо думали, що

може знова їхня хата у вогні. Ішли як найскорше до дому. На щастя дома все було в порядку. Теофіль пішов швидко на те місце, де горіло. Коли прийшов ближше, очам своїм не вірив. Ціле господарство Анни Кривульської вже догорало. Вертаючи весела з Коломиї до дому навіть і на думку їй не прийшло, що прийшовши до дому, з усього свого майна застала лише купку попелу. Ніхто не знав, хто підпалив чи само занялось. Ані слуг, ні нічого не було. Анна як побачила зі свого майна лише купу попелу, заломила руки і зімліла. Її відтерли і вона прийшла трохи до себе. Вогонь вже погасав, люди стали розходитись говорячи: „кара Божа“.

В кілька днів по тім найшли рибаки в Пруті трупа. Витягнули на беріг і дали знати людям. Посходилося багато, стали оглядати, пізнавати, догадуватися, хтоби то міг бути.

Це була Анна Кривульська.

VII.

Настала тяжка, люта зима. Снігом засипало скрізь так, що годі було перейти дорогою. Морози були тріскучі, тож сніги як впали з початку зими так і лежали аж до весни. Десь перед Великоднем нагло засвітило сонце, повіяв теплий вітер і сніги стали нараз таяти. Нагромадилося тільки води, що сусід до сусіда не міг перейти. Тай велика ріка Прут піднеслась так, що позаливала всі зарінки. Ще

ніхто в Заболотові не памятав такої великої повені. Цілі хати з людьми та стайні з худобою несла вода до Чорного моря. Аж мороз перебігав по тілі, смертельний ляк збирав дивитися, як ті бідні люди в розпуці простягали руки з хат на воді о поміч. Але ніхто не важився їх ратувати, бо грозила нехибна смерть.

Того дня вечером сидів Теофіль на стілці коло припічка і розмовляв з Калиною. Говорили про ту страшну повінь. Малий Дмитруньо сидів батькови на колінах, а мала Оксана держалася маминої запаски.

„Правда тату, що як підете знова до Коломиї на ярмарок, то купите мені сопівку?“ — сказав хлопчина.

„Як буду, синку, їхати на ярмарок, то возьму й тебе зі собою. Там вибереш собі сам сопівку, яку схочеш, лише будь чемний. Тобі куплю сопівку, Оксані медівник, а мамі новий кожух“.

Діти ще сиділи трохи і бавились, а відтак пішли спати. Тай обоє старі ще трохи розмовляли, відтак помолилися, поручили весь свій добуток опіці Всевишнього і теж полягали спати. Їхня хата була недалеко Прута. Щось лише кількадесять кроків. Страшний гук розгуканої води не давав їм заснути. Вкінці таки сон їх зломив і заснули. Коли Теофіль вночі пробудився почув, що коло нього лежить кіт. Торкнувся його, а він був весь мокрий. Здивувало його це немало. Підвівся трохи і став надслухувати. Здавалося йому, що в хаті щось дивного діється. Чути було щось наче

шелест, якийсь дивний плач, наче стогін, наче якийсь голосний плюскіт. Видавалося наче хтось викручував мокру плахту. Нараз старий Брисько станув на лапи у вікні і заскавулів сумно.

Теофіль встав з постелі і станув на землю. Смертельна тривога обняла його. В хаті було води по коліна. Відразу догадався, що вода з ріки підійшла аж до хати. Швидко засвітив світло і збудив жінку. — „Лише не бійся, жінко, швидко вставай і збирайся“ — сказав.

„Що, може знов що горить“ — спитала перелякана заспана Калина.

„Ні, не горить, а тече“ — сказав півжартом. — „Вода вдерлася до хати“.

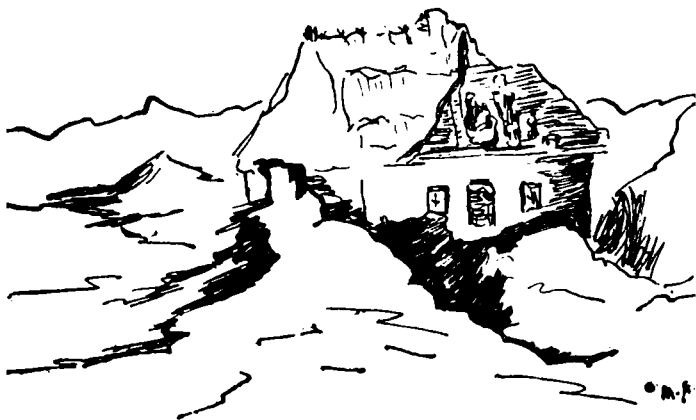
Калина як те почула, швидко встала і побудила діти. Теофіль відчинив вікно і в тій хвили пес скочив до хати.

„Ов, недобре воно“ — сказав Теофіль вдаривши руками по полах — „все вже в воді!“

• Хотів відчинити двері та вода не дала. Слаба хатина хиталася. Теофіль на силу пхнув двері і вони відчинилися. Та в тій хвили вода всею силою вдерлася до хати. Теофіль метнувся, приставив до стриху драбину, що стояла в кутику в сінях. Калина з великим страхом вилізла на стрих. Вхопив відтак напівспячого хлопця і подав їй на стрих; таксамо зробив і з плачучою маленькою Оксаною. Відтак затарасував добре зі середини двері і сам також виліз на стрих.

„Тепер що буде те й буде... Будемо ратуватися доки зможемо. Господь Бог не опустить нас“ — сказав.

Кругом нічого не було чути, лише дикий шум розгуканої води та голосну молитву двоїх людей на стриху. Нараз в хаті щось загреміло. Здавалося, неначе ціла хата перевернулася. Від гойдання хати завалився комин.

Дівчину держав Теофіль на руках, хлопець тулився коло мами, що кріпко держалась Теофіля. Видавалося, неначе хата переверталась на бік і потопала в воді. Сама тоді вода перший раз піднесла хату і вона стала поволеньки колисатися на воді. Чути було як пес скавулів пливаючи по воді. Бідний пес також пробував ратуватися. Підплив якось під стіну, і по

ній видрапався аж під стріху і отвором, який Теофіль зробив драбиною, видрапався на стрих. Перестрашені бідні люди навіть і не завважили що пес коло них. Чули лише як щось гримнуло і вода далі шуміла. Страшна філя вдарила в хату і несла її далі. Теофіль попросидрав у кількох місцях стріху і зі страхом глядів на одностайне море. Филі завбільшки хати били одна об другу і здавалося, неначе величезна гора станула серед води. Відтак покотилась далі. Вода несла за собою все що лише було при березі. То тут то там чути було на воді рик худоби, скавуління псів та проникаючий зойк людей. Теофіль і Калина у смертельній тривозі пригорнулися одно до другого і тихо молились. Діти коло них плакали. Пес скавулів.

Дощ не падав. Ціле небо затягнулося густими, чорними хмарами. Ніч темна хоч око виколи. Зимний вітер добирався аж до костий. Обое дрожали від холоду що і словечка не могли промовити. Теофіль позавивав діти у верету, яку взяв був з хати. Калина завинула ноги в подушку і мовчки сиділа. Кури, що були на бантах, бігали неспокійно з одного кінця на другий. Бідні люди були безрадні. Неминуча смерть стояла перед ними. Були майже певні, що всі погинуть в розгуканій воді. Як лише вдарила велика філя на хату, вони зажмурювали очі, щоби хоч не бачити своєї страшної смерти. Колиби ще раз вдарила яка філя хатою об беріг чи о що небудь, так слаба дерев'яна хата певно не вистерить — роз-

сиплеться, а тоді всім їм кінець. Вже й молитися не могли. Сили їх зовсім покинули. Наче закам'яніли. Ждали смерті.

Так у смертельній трівозі плили з хатою далі й далі. Нічого не було чути лише страшний гук води та рев худоби. На небі ні одної зірочки не видно, ніякого світла довкруги. Піт то горячий то зимний обливав Теофіля. Пращалися взаємно зі женою. Одно другого просили прощення за свої обопільні провини.

„Ідемо на ярмарок, тату“ — відзивався малий Дмитруньо, що під веретою трохи успокоївся. Теофіль не відзивався. Малий не одержавши ніякої відповіді, склонив головку на верету і плакав.

„Ой, яка велика вода скрізь... А так темно... Ой зараз втопимося“... говорив малий хлопча.

Нараз хата зачепила о величезне дерево, що вода несла його і вона задержалася коло берега. Якась гіляка вдарила Теофіля в голову так сильно, що аж свічки в очах станули йому.

В тім зпоза хмар показалася на небі зірка.

„Там є Бозя“ — сказав хлопець показуючи пальцем на небо.

„Є, мій сину“ — відповіла мати.

„А правда, мамо, що Бозя на мене дивиться?“

„Так, синку, дивиться. Проси Бозю, щоби ми не потопилися“.

„Ні, ненечко, ми не потопимося, Бозя не дасть нам втопитися. Вона виратує нас“.

Филі вже так не били, вода трохи успокоїлася. Хата з цілою родиною плила спокійно по воді аж врешті станула.

„Ми тепер вже десь або коло якого горбка або виплинули де на мілину. Сидім не рухаймося поки день не настане“.

На сході стало сіріти. День був уже не далеко. Вкінці розвиднілося. Густа мрака залягала кругом. Щойно тепер наші нещасні розбитки відіткнули лекше.

Кругом розливалось одно море. Вода і більше нічого. Ніде ніякого сотворіння. Здалека чорнілися гори. Небо покрите було густими хмарами. Мрака прилягла трохи до землі і прикрила все так, що нічого не було видко, лише сумне хмарне небо та мраку на землі. Далеко видніли сині Карпати, покриті снігом. Видко було вершки дерев, на яких сиділи мокрі птахи. Десь здалека виднів хрест на церкві. Відтак густа мрака піднеслась в гору і тепер знова нічого не було видко, лише безкрає море.

Писаренкова хата задержалася на вербах, що стояли при березі. Вкінці зпоза хмар показалося ясне сонічко і своїми лучами освітило води. Повіяв сильний вітер. Вода стала знова буритися, але хати вже не рушила з місця. Лише вітер схопив солом'яну стріху, кинув далеко на воду і вона поплила з водою. Тепер бідна родина в гіркій розпуці вичікувала або якогось чудесного ратунку або нехибної смерті. Здалека видко було людські хати з напів розваленими дахами. Коло хат видко було де-не-де людей.

На однім горбку, де вода не дійшла, стояло стадо коний. Коло них крутився великий чорний пес неначе пильнував їх. Та коли Теофіль ліпше приглянувся, пізнав, що то був вовк, видно був голодний і крутився коло коний. Чути було як коні стали голосно іржати і збилися головами до купи — готові кожної хвили відперти напасника своїми копитами. По хвилі вовк забрався назад до ліса.

В тім надлетів над хату великий яструб і замірився просто на кури. Але Брисько став сильно гавкати і яструб полетів далі. Вітер знова притих, вода успокоїлася. Тепер можна би спастися, бо до берега недалеко, коби лише було по чім перейти. Став надумуватися. Треба пробувати, може вдасться — сказав сам до себе. Зіскочив з хати і став пробувати йти тими вербами до берега. Якось поволеньки з великим страхом пересунувся на беріг. На березі стояло кілька довгих ялиць. Довго не надумуючись зняв одну ялицю і приставив від берега до хати. Якраз були досить довгі. Відтак положив другу, третю і четверту. Славаж тобі, Господи. Зітхнув радісно. Зробив вигідний місток, по яким безпечно міг переправити решту родини на беріг. Взяв насамперед хлопця на руки, за ним ішла Калина з дівчиною і так поволеньки перейшли на беріг. За ними перейшли спокійно кури а з заду Брисько. Відтак Теофіль вернувся назад, спустився дірою від заваленого комина до середини хати. На велику радість скриня була суха; висіла на двох ногах. Мало що бракувало, а булаби впала

в воду. Швидко кинувся до скрині і відчинив. Все, що там було, було сухе. Вода не дісталася до скрині. Повитягав полотна, кожух та все, що лише там було, і повиносив на беріг. Відтак скочив до поближких ліскових корчів, наляв ножем прутя, позастромлював у землю, посчіпав до купи, розтягнув полотно і буда була готова. Бодай діти могли хоч трохи забезпечитися від зимна. Скочив знова, вишукав трохи хворосту, скресав огонь і розложив ватру. Вже лекше стало. Діти повеселіли і стали бавитися. Та тут знова клопіт. Голод добирався добре до них. Але й тут порадив собі. Взяв одного когута, скрутив шийку, Калина обскубала, вичистила, спекла на вогні і всі хоч трохи покріпилися. Навіть Брисько дістав кости. Так пересиділи до вечера.

Над вечером Теофіль і Калина поставали над берегом, зложили руки на груди і мовчки дивились довкруги на те велике спустошіння. Серця їм кривавилися від тяженького смутку. Що їм почати? Куди й як їм повернутися. До села далеко, — скрізь води. Ніяк дістатись. І де там подітись? Може не всі в селі пстерпіли таке нещастя, можеби хто й прийняв, чомуби ні. Таж його всі шанували і любили. Але як туди дістатися... А ще з тим останком майна, яке чудом захоронилося... Не було иншої ради, як ночувати на березі. І так вони рішилися. Иншого виходу не було. Може на другий день буде якомсь інакше. Може хто надійде, або може деякої фіри напитає де, та може дістанеться до свого рідного села, між своїх

людей. А там вже не згине. Чейже вже неодна нещастя спадало на нього і якимось з Божою помічю виходив ціло. Постояли так обоє на березі, порадилися і вернули до своїх любих діточок з тим, що треба буде цю нічку тут перебути.

Нараз зачули гуркіт воза. Все ближше і ближше чути було. І справді надїхала фіра. Очам своїм не вірили. На возі сиділа пані Бронислава Саборська. Вертала зі свого фільварку, що був у сусідньому селі. Коли побачила Писаренка з женою та дітьми, здивувалася. Вона думала собі, що вони всі вже погинули в філях розгуканого Прута. Всі говорили в селі, що він з усею своєю родиною певно не виравувався. Дуже його жалували. Злізла з воза, прийшла до них і заговорила приязно. Вони з великого зачудування та втіхи не могли ані слова промовити. Аж як Бронислава казала їм поскидати все своє майно на віз і їм також казала сідати і їхати з нею до села, тоді обоє зі слезами стали дякувати їй за її добре серце.

„Не робіть мені цієї прикрости“ — сказала пані Саборська — „тепер не час на те. Збирайтеся скоро та сідайте на віз, бо вже вечереє, а до дому далеко та дорога така, що хіба ворога нею карати“.

VIII.

Небо випогодилось, засвітило сонце, повів теплий вітер, Весна настала, аж любо. Лише

ціла околиця виглядала як яка пустиня. Поля позамулювані, дороги побурені, хати деякі зовсім повалені, деякі сторчали напів похилені, дерева поперевертані з корінням: лежали по берегах, дорогах та по полях пороскидувані. Люди ходили як неживі: засумовані, прибиті горем. Самі не знали що почати: чи хати поправляти чи забиратися до якої роботи в полі. Всюди пуста та смуток. Вправді поля замулені, ворожили добрий урожай, але то ще все в Божих руках. До врожаю ще далеко. Треба виорати, справити та засіяти... Тай чим орати та сіяти? Декому як не забрала вода всего майна, то примулила. Нужда, крайня нужда тай горе. Та за Божою помічю все якось направилося. І хати були понаправлювані, чи нові поставлені, поля виорані та засіяні.

Теофіль Писаренко мусів на ново зачинати господарство. Сим разом якось лекше йому пішло, як по пожарі. Трохи сам, трохи люди помагали і так стала нова хата. Вже мав де замешкати з ролиною. Поволеньки й инший будиночок для худібки якось зліпив. З заощаджених грошей, які встиг виратувати, купив пару коний і корову. Вже міг жити хоч не в достатках, то все таки незле. Ліпше вже й не бажавби, коби лише нового якого нещастя не було. Але терпінням його ще не кінець. Лишалося ще одно перетерпіти. Чаша страдань мусіла бути до самого дна випорожнена. Він мусів стати справжнім українським страдальцем, мусів випити чашу терпінь аж до дна.

Одного дня у великий піст почув Теофіль, як сильна дрож переняла його. Загорнувся в сірак, ляг на запічок. Жінка прикрила ще й веретою. Незабаром прийшла велика горячка. Голова горіла як у вогні, і видавалося йому, неначе лежить на розпаленій залізній kratі. Вкінці заснув. На другий день пробудився і був блідий як стіна. Їсти нічого не міг, а жажду мав так велику, здавалося, що хочби й цілу коновку води нараз випив, не вгасивби ще тої спраги. Над вечером недуга ще більше змоглася. Калина думала собі, що ось така звичайна собі горячка. Намучить тай переїде. Робила що могла. Але все надармо. В кілька днів відтак став покашлювати, зісох як тріска, на ногах ані хвилини не встоявби був. Весь дрозав. Лежав днями й ночами на запічку. Не рухався, до нікого не відзивався ні словом.

Бідна Калина зажурилася. Сама не знала що і як їй робити. Вона любила його надівсе так, як лише добра жена любити може. Його життя було її життям, його біль її болем. Булаби неба прихилила йому. Радила йому, помагала чим і як могла. Але він не слухав. Нічого не приймав. Лише мовчав. А се найгірше боліло її.

Надійшла весна. Сонце гарно засвітило. Зазеленілася трава. Жайворонок виспівував чудні пісні. Аж душа радується. Одного дня Теофіль підвів голову, зітхнув важко і сказав:

„Ах, Боже милий, Боже! так гарно на дворі, робота в полі аж горить, люди працюють, а я мушу лежати... Це для мене далеко тяжше,

як сама недуга. Ах, чому я такий нещасний, опущений!...”

Калина зраділа. Вона думала собі, що йому вже лекше.

Не журися“ — сказала. — „Робота була, є й буде. Коби ти лиш був здоров. Не журися, завтра сама піду з хлопцем в поле з плугом і все зробимо так якби ти сам, не бійся. Будеш бачити, що все буде добре. Лише не журися. Журба може тобі ще більше пошкодити“.

„Роби як можеш і знаєш!“ — Сказавши те, положився знов і лежав як німий.

На другий день раненько Калина запрягла коні до плуга і вирушила з малим Дмитруньом в поле орати. Хлопчина поганяв а вона йшла за плугом. Як могла так орала, заволочила, засіяла. До тижня все поле було засіяне. Так само і в жнива. Ішли обоє з серпом у поле і жали без упину. Малий жалувався, що плечі болять, але мати успокоювала, що то так лише з початку, пізніше не буде боліти як призвичаїться. Як вернули з поля, Калина зварила що можна було, прихапцем, попоїла і відтак сідала коло слабого і розказувала йому, як то вони обоє працювали. Теофіль слухав і нічого не відповідав. Хитав лише головою, а часом легко усміхнувся.

Для Теофіля, що жив природою, було дуже тяжко лежати цілими днями. Він все зітхав за свіжим воздухом, яким від колиски віддихав, за сонічком, за зеленню дерев та за милим запахом трави та цвітів. Найбільше манило

його хоч з далека побачити розкішне збіжя. Тому майже що дня — як була погода — мусила Калина виводити його зрана на двір під дерева в садку, звідки він радісно приглядався деревам, як коло них роїлися пчоли та упоювався запахом гарних овочів. Так лежав нероз'їдений від рана до вечера, час до часу попиваючи воду, зі збанка, що стояв коло нього. Хата його була недалеко Прута, зі садка був прегарний вид на ріку, на розлогі луги та на буйні зелені поля. Через весь день все лише молився та любувався красою природи.

Читати він не вмів, бо й хтож в ті часи з галицьких закріпощених селян умів читати? Та за те умів він читати з одної великої книги, яка для кождого хоч і неписьменного лежить завсіди відкрита. Та книга — це ціла природа. Теофіль находив у ній усяку мудрість. Він бачив, як то ластівки лискавкою перетинають воздух та подивляв їхнє знання, з яким вони по мистецьки виліплюють собі гнізда і як дивним способом кормлять своїх молоденьких ластівят. Або як ті трудящі пчілки цілий Божий день уганяють з цвітки на цвітку і зносять мід до улія. А вже не знати чи найдеться такий мистець на світі, що так гарно, так складно зумівби виробити з воску такі штудерні комірки і то робить нерозумне сотворіння. Він не міг надивитися та начудуватися муравлями. Яке то маленьке сотворіннячко, а які тягарі двигает. Цілими громадами снуються по піску, по траві, навантажені тягарями і прямують до свого муравлища. І то тимбіль-

ше чудне та дивне, що ті маленькі звірятка одно другого ані не зачепить, ані саме дороги не змилить. А яка в них згода, який взірцевий порядок! Відай на цілім світі нема такої громади, де люди жилиб у такій згоді, та мали в себе такий чудовий порядок. Або, бувало, гляне на те ясне сонічко: яке воно гарне, як чудово світить і гріє заразом. Якеж воно мусить бути велике та який там мусить бути вогонь, коли таку велику землю освічує і ogrіває, і то ще як нераз припече, аж ховатися треба де в холод. Дуже любив слухати як далеко шумів густий зелений ліс — не міг наслухатись. Навіть маленька ящірка тішила його, коли побачив як вибігла де з під каміння чи трави, і грілася на сонці.

Його вірний Брисько ані на крок не відступав від нього. Як Теофіль лежав у хаті, то й він і собі звинений в клубок лежав коло нього під запічком цілими днями. А як уже докучило йому так лежати, то простягав передні ноги, клав на них голову і так лежав. Як Теофіль був на дворі, то й Брисько ішов за ним і простягався побіч нього на траві. Від часу як Теофіль занедужав, він не гавкав ані не скакав, на нікого не дивився, мало дуже їв, а все сумував і мовчав як і його господар. Лише до часу вставав, обходив кругом Теофіля, обнюхував його, відтак ставав йому над головою, дивився йому в очі і знов ішов лежати на своє місце. Коли Теофіль трохи підвівся і закликав його по імені, то пес з радости ска-

кав, вертів хвостом, бігав, прибігав до нього і лизав йому руки.

Люди бачучи теперішню невідрадную долю Теофіля і знаючи що він уже перетерпів у своїм життю, говорили: „Не знати чи є ще яке нещастя на світі, якого Теофіль не зазнавби“ — і назвали його Йовом.

В часі тої тяжкої недуги повиступали йому на всім тілі боляки, з яких витікав гній. Було це наче короста, однак не свербіло, а лише боліло так, що нераз з болю здавалося не видержить.

Так прийшла вже й осінь, а Теофіль ані не вмирав ані не чув ніякої полекші.

„Може хто тебе наврочив, або хтось може зі злоби на тебе таке наслав?“ — сказала одного разу Калина. Вона сама в таке ніколи не вірила.

„Ет, пусті забобони, сама не знаєш що плетеш“ — відповів Теофіль.

„Знаєш що?“ — сказала до нього Калина. — „В Садагурі є один дуже побожний рабін, кажуть навіть, що він святий, бо багатьом поміг вже своєю молитвою... я піду до нього, може що допоможе тобі“.

„Ех, жінко, жінко! Балакаєш зовсім як жінка. Що може жид помочи християнинови, яка то вже жидова молитва. Всі, що до нього йдуть просити о молитву, продають Христа. А коли декому що допомгло, то не за його молитвою, але сам Бог так дав без його молитви. Волю скорше сконати як йти до жида по молитву. Так наче молитва християн менше

булаби варта від жидівської. Таж то нехрист. Шкода, що ти така мудра жінка“...

„Ах, ти такий впертий, все своє знаєш. Видиш, що вже Бог опустив тебе“.

„Ні, жінко, не гніви Бога. Він не опустив мене. Він нікого не опускає, хіба таких опускає, що на Нього забувають. Мене Бог не опустив, лише досвідчає. Ось, ліпше зробиш, як будеш молитися, щоби мені Бог дав силу все те перетерпіти“.

„А я думаю, що вже аж занадто тебе Бог досвідчив“ — сказала Калина тяжко зітхаючи.

Чиж мало вже того досвідчування, таж ти тільки всього перетерпів, що відай і на волівій шкірі не списавби. Що ти не нарозказувався мені, кільки ти переді мною витерпів, а кільки вже за мене, відколи я пішла за тебе. Я думаю, що то вже таки за багато на одного“.

„Ех, не гніви Бога, кажу тобі немудра жінко“ — сказав вже злісно — „плетеш як на муках. Дай спокій з такою грішною бесідою. Я мав тебе за розумну, побожну жінку, а то бачу, що даром кажуть люди, що в жінки довгий волос а короткий розум. Що значить моє терпіння в порівнянні до терпінь других. Є люди, що далеко більше терплять. А хочби я й терпів багато, то що... чи маю може видавати процес Богу як колись Гоян мені видав? Горе тому, що хотівби з Богом торгуватись. А що ти сказалаби на те, якби так ось той твій дурний горнець, що ти нераз дб печі саджаєш його, став учити тебе та буритися проти тебе, що ти так з ним поступаєш; або якби плуг не

хотів так орати, як ти хочеш; або лен жалувався на тебе, що ти з нього не виробляєш такого полотна, якого він хотівби — то що ти тоді з тим усім вчинилаб? Ну, скажи, що? А бачиш, не знаєш що на те сказати. Ми є Божим сотворінням, ми в Його руках, тож так найліпше як Він хоче і робить з нами“.

„Та то все правда, що ти кажеш. Ти завжди мудро говориш“ — сказала засоромлена Калина — „але бачу, що ти вже тільки натерпівся, що тепер не можу дивитися на те твоє терпіння. Вже сама хотілаби я вмерти, щоби лише не дивитися на твою муку“.

„Чи ти можеш знати, що ще для нас Бог призначив. Ось бачиш, по бурі буває дуже гарно, так воно й з нашими терпіннями. Може Бог дасть, що ще дочекаємось ліпшого гаразду. Могли ми приймати від Бога неоднो добре, то чомужби злого не приймати? Нікому не вільно з Богом сперечатися“.

Саме тоді замешкав у Заболотові один лікар. Був це вихрещений жид. До нього то пішла Калина о пораду. Він прийшов до Теофіля, оглянув його докладно, відтак покрутив головою і сказав: „То якась дивна недуга, на неї нема ніякого лікарства“.

„Так само й я знаю“ — сказав Теофіль. — „Мені внутренности горять, здається що кінець мій зближається, Коби вже раз забрав мене Господь до себе. Смерть, то милий сон по тяжкім дні. Маю в Бозі надію, що незабаром побачу Його лицем в лице“.

Лікар не знав що на те казати. Такої мови він ще не чув не то з уст селянина, але навіть учені не говорили так.

На другий день сказав Теофіль жінці, щоби попросила священника. Калина зараз побігла до о. пароха і незабаром сей прибув з Найсвятійшими Тайнами.

„Господь Бог післав вам тяжкий хрест на пробу“ — сказав о. парох — „але не бійтеся, ми всі будемо просити Господа, щоби Він відвернув це від вас“.

Теофіль похитав головою.

„Я думаю, отче парох, що так не годиться думати. Воно так є дуже добре, як Бог дає і як Він хоче. Нашим обов'язком є, зносити радо і терпеливо. Якийби то був син якби не робив так, як батько хоче. Чоловік сотворений на терпіння. Я старався пізнати Бога й світ, але ніяк не міг“.

„А якже може чоловік пізнати Бога?“ — спитав о. парох — „коли ніякий мудрець сього світа ще не доказав цього. Як звичайний чоловік може зрозуміти невидимого Бога, коли він не розуміє видимих річий. Чи можеш ти пізнати, зрозуміти дорогу небесних зізд? Чи чув ти коли бесіду звірят? Або чи міг коли який чоловік на світі приказати хмарам, громови, лискавкам, чи градови? Або чи міг відвернути саранчу або повінь? Це переходить людський розум і силу?“

Часто заходили до нього його сусіди та свояки, щоби його потішити та розрадити.

в його нещастю. Він лежав на запічку, а вони сідали на лаві коло стола.

„Що ти, брате Теофілю, такого злого в своїм життю зробив, що так тяжко терпиш? — сказав раз Семен Нагдибідюк.

„Або чи я годен знати. Чоловік грішний, не раз щось таке зробить, що й не тямить, а Бог все видить“ — відповів Теофіль. — „Якось так ті нещастя спадають, брате, на мене одно по другім, як пори року наступають по собі. Все вичікую якої яснійшої хвильки та якось годі діждатися. Відай і вмру і не побачу вже гаразду. Вичікую сонця, а все темрява не уступає“.

„Так, так, бігме правда. Так то вже буває на світі“ — відіззався Онуфрій Запаринюк. — „Але я таки думаю собі, що Бог нікого не карає за дармо?

„Може ви, свате, коли бідним погордили“ — відіззався Грицько Кейван. — „Може ви коли не дали бідному кришки хліба, то може через те так тяжко страждаєте?“

„Може бути... але якось не пригадую собі, щоби я коли скривдив кого, або пустив з хати кого голодним“ — відповів Теофіль.

„Та то правда“ — сказав знова Василь Никифорук. Його прізвали Кривоногим, бо мав покручені ноги. — „Але чоловік сам не раз не знає добре, лише один Бог знає найліпше, Він не кладе своєї справедливої руки та невинного“.

„Так, так, твоя правда, Василю. Але скажи мені, брате, що ти таке завинив, що так тобі

ноги покрутило? Правда що нічого? Так сподобалося Господу Богу, брате. Господь Бог досвідчає кожного чоловіка по своїй премудрості і щасливий той, кого Бог досвідчає. Все що Бог робить, добре робить“.

„Ми всі грішні люди“ — сказав Нагнибідюк.

„Ось люди добрі, не жартуйте собі та не гнівить Господа Бога“ — відіззався Теофіль. — „Кажу вам, що все добре, що Бог дає. Ми всі гуїшні, один Бог праведний. Що чоловікови з того прийде як нарікає? А за що ви мене так обжаловуєте? Вперед роздумайте добре, а відтак судить. Життя чоловіка, то не весілля, світ, то не розкіш. Життя наше, то одно терпіння. День у день мусимо працювати від досвіта до пізної ночі. Життя чоловіка — то безнастанна боротьба.“

Сусіди порозходилися, бо бачили, що Теофіль ає годен був уже говорити. Калина повкладала діти до сну, сама також поклатася спати. Теофіль мовчав.

Довго, довго він так лежав. Вкінці заснув. Десь по півночі приснився йому дивний сон. Здавалось йому, що в хаті стало дуже ясно так, що аж за очі брало. Не міг навіть дивитися. Приложив руку до чола, щоби міг приглянутись тій незвичайній ясности. Побачив він у тій ясности дуже вродливого молодця, який махав на нього даючи знак, щоби йшов до нього. Піднявся з місця, встав на рівні ноги і пішов за тим молодцем до дверей. Молодець вийшов на двір, а Теофіль за ним. Відтак ішли оба вузьенькою стежкою, що тя-

гнулася поміж гарними зеленими полями та луками. Вкінці станули на однім горбочку, звідки було видно довкруги далеко-далеко. Ціла околиця була чудово гарна, що очий не можна було відірвати. Тут сказав йому молодець, що-би глянув до гори. Коли він підвів очі в гору, побачив прегарне небо, на яким мерехтіла тьма ясних зізд. Тоді молодець сказав до нього: „Гляди, добрий чоловіче, там до того місця певно дійдеш. Твоя проба вже скінчилася. Відтепер будеш заживати гаразду, аж поки не перенесешся там, де вже нема терпіння“. — Те сказавши молодець зник.

IX.

Теофіль пробудився аж над раном. Стогнав від болів. Не міг собі знайти місця. Так було аж до вечера. Перед вечером болі трохи перестали і хорий успокоївся. Лежав спокійно. Вкінці заснув твердо. Спав цілу ніч спокійно. На другий день не пробуджувався. Спав дальших три дні і три ночі. Калина налякалася. Думала що він не жиє. Але він віддихав, лише слабенько, що ледви можна було запримітити. Попри те вона могла уважати його вже за небіщика, але що був теплий, то ще таки мала якусь надію. Четвертого дня пробудився. Дивне диво. Був цілком здоров. Встав на ноги, ноги не дрожали. Лише чувся дуже приголомшений. Боляки всі зникли, зістали лише темно червоні знаки на тілі. Як він так довго спав,

рознеслася була чутка по селі, що він справді помер. — „Шкода того чоловіка, добрий був“ — говорив кождий. — „Але добре, що Господь забрав його до себе, що вже скінчив своє мучениче життя. Алеж бо й намучився, намучився... ціле своє життя не зазнав гаразду“ — говорили знова інші. — Але як розійшлася знова по селі чутка, що Теофіль встав здоров і вже навіть ходить, то многі не хотіли вірити. Понасходилося до нього повна хата сусідів, приятелів, знайомих — навіть пані Саборська і лікар прийшли. Всі не могли надивуватися, що Теофіль з такої тяжкої, а дивної слабости став відразу здоров. Теофіль до всіх лише приязно всміхався. А такий чув голод, що безнастанно їв би був і здавалося, що ніколи не насититься.

„З тим чоловіком справді якесь чудо сталося“ — сказав лікар до дідишки.

До кількох тижнів Теофіль прийшов цілком до здоровля так, що вже міг іти в поле до роботи. Мав тоді вже шістьдесят повних літ. Але виглядав зовсім як який молодець. Тай сила в нього ще не аби яка була. Держався прямо як вояк, мязи як у якого силача, чорне, густе волосся покривало голову. Зуба ще ані одного не хибувало, очі ясніли радістю.

Зима надходила. Він був поступовим господарем. Коли мав хоч трохи вільного часу, то приготовлював все що до зими було потрібне. Він взагалі наперед все добре обдумував доки що робив. Був він з тих господарів, що то — як то кажуть — в літі готовив сани а в зимі

віз. Все мусіло бути в нього в якнайбільшій ладі.

Одного дня завітав до хати Писаренка о. парох. Теофіль прийняв дуже чемно так дорогого а рідкого гостя. Коли о. парох усів, глянув на Теофіля від стіп до голови, а відтак промовив:

„Чи знаєш Теофіле, чого я до тебе прийшов?“

„Та як я можу знати“ — відповів несміливо Теофіль.

„Чи ти знаєш про які гроші, якіби тобі від кого належалися?“

„Ні, зовсім не пригадую собі?“

„Ось бачиш, мій дорогий приятелю, ти певно забув так як і я. А чи не пригадуєш собі тих 2000 срібних, що тобі комісія признала була за те, що Саборський так не по людськи з тобою обійшовся?“

„Ні, зовсім якимось не памятаю“.

„Ану пригадай собі лише добре“ — говорив о. парох далі — „як ти віддав мені був ті гроші. Я їх добре сховав. Від того часу минуло повних двадцять літ. За той час вони подвоїлися. Я, бачиш, зложив був ті гроші до щадниці у Львові. І сам також забув про них. Аж тепер щадниця запитала мене, що з тими грішми робити: чи нехай далі процентуються, чи віддати їх кому належить. Я погадав собі, що ти тепер саме може найбільше потребуєш їх, то й казав прислати“.

Витягнув з кишені 4000 срібних і подав їх Теофілеви.

„Ті гроші зовсім не належать до мене, я про них нічого не знаю, то й не беру їх“ — відпекувався Теофіль.

„Алеж, Теофілю, не будь дитиною, ти вже старий чоловік і розумний, а так робиш як дитина“ — сказав з притиском старенький о. парох. — „Возьми собі їх і сховай. Коли тепер не потребуєш, то вони тобі пізніше придадуться. Ти маєш діти. Я тобі радив би, щоби ти за них поставив собі нову гарну муровану хату, щоби була безпечна від вогню“.

Про це Теофіль давно вже мріяв, але не міг того вчинити, бо не мав звідки. Нещастя за нещастям валилося на нього. Цим разом він узяв гроші від о. пароха і розділив їх на дві частини. За половину прикупив собі кілька-найцять моргів поля, а за другу поставив собі гарний вигідний мурований дім, стайню, столу та ще дещо посправляв до господарства. Ціле своє гарне обійстя огородив гарним плотом.

Писареньків дім та ціле обійстя виглядає, як як який двір“ — говорили здивовані селяни. — „Зовсім як палата якого пана. А не знати де він тільки гроший мав? Він ще й поля докупив. Га! Бог йому поблагословив хоч на старість за ті всі терпіння, яких від маленьку зазнавав?“

Калина не знала що їй робити з великої радості. Не могла нахвалитися перед сусідками та знакомими своїм щастям. А Теофіль знова як звичайно: ані не тішився дуже, ані, борони Боже, не гордився тим.

„Я вже тільки тих всіляких клопотів та нещастя зазнав“ — сказав одного разу до о. пароха — „що сам не знаю як того щастя уживати. Я не привик до гаразду. Боюся, що то знова якийсь досвід посилає мені Бог. Все те щастя може в одній хвилі зникнути і знова стану жебраком. Та не знаю, чи вже видержу. Вже ні сили в мене до того, ні вік мій придатний“.

В тім часі пані Саборська приняла на економа якогось німця. Сей став заводити всілякі нові порядки та уліпшення, яких Заболотівчане ще ніколи не бачили. Вони гляділи на те все і лише головами хитали.

„Щось той економ зачинає такі дива виробляти, яких ще ніколи не бувало“ — часто говорили селяни між собою. — „Як він так далі буде робити, то хто знає як то воно скінчиться. То не в нас таке. Десь там у Німців то добре, але в нас то не вдасться. Як дожиємо, то побачимо що з того буде“.

Теофіль Писаренко зовсім інакше на те дивився. Він звичайно нікому нічого не говорив, а все робив, як знав. Все лише приглядався та розмірковував, що воно таки не зле.

Одного дня задягнувся Писаренко в новий сірак, вимастив постолі, підголився, зачесався — зовсім як до церкви — і пішов просто до економа. Економ, дуже добрий чоловік, прийняв його дуже чемно. Теофіль випитував його про все: як поліпшити господарство, як завести ліпший лад, — про все випитував. Економ дуже радо обяснював йому всьо, показував навіть,

як дещо робиться. Оповідав йому, як то в Німців ведеться, як то вони вміють все використати, як у них нічо не змарнується та знають всему лад давати. Теофіль був опісля частим гостем у нього. Наука і добрий примір не пішли надармо. Незабаром Теофіль і собі зачав у себе заводити нові порядки.

Поїхав він до Львова і затягнув позичку у банку на своє господарство. Тими грішми став торгувати. Взявся скуповувати збіже у селян і так гуртом відставляв великим купцям. Щастило йому. Незабаром доробився так, що віддав довг до банку і ще стільки гроший зісталось йому. Люди дуже радо продавали йому своє збіжя, бо платив більше як гандлярі-жиди, а сам вдоволявся малим зиском. Жиди зі злости на нього скреготали зубами, бо їм вже не йшло так як перед тим, і не вдавалося їм тепер туманити бідних селян своїми жидівськими штучками.

Господарство Теофіля чимраз більше розрослося. А в парі з тим і щораз більше росло поважання Заболотівчан до нього. Не було такого дня, щоби хтось не прийшов до нього о пораду в якій справі. Він був і суддею і адвокатом і лікарем, одним словом — всім. Він був, так сказатиби, душею не лише цілого Заболотова, але й усіх поблизьких сіл.

Школи тоді ще не було в Заболотіві. Тому він поїхав до Коломиї і вишукав собі старого учителя, взяв його до себе до науки своїх дітей. Не хотів — говорив — щоби його діти були такими темними неуками. як він. Чоловік

без письма то зовсім як сліпець, мусить дати вести себе другим. А звичайно другий заведе його не туди куди треба, та куди він хоче — говорив нераз.

Малий Дмитруньо був дуже понятливий. Дуже скоро навчився читати та писати і то не лише по українськи, але й по німецьки також. Оксана також дуже добре вчилась. Учитель не міг собі їх обоє нахвалити. Теофіль так тим дуже тішився, що з тої радости наче відмолоднів. А вже Калина то таки не знала, що з радости робити.

Але Теофіль мав інший намір. Він хотів своїх дітей ліпше образувати. Тому за порадою о. пароха та економа рішився дати їх до високих шкіл. А як постановив так і зробив. Дмитруня не хотів давати до Львова, бо боявся Поляків, від яких тільки натерпівся. Рішився віддати його на науку до Відня. Коли люди довідалися, що Писаренко хоче давати свої діти до висших шкіл, стали дуже дивуватися. Вони не хотіли вірити в те, бо такого в них з роду-віку ще не бувало.

„А деж він дававби діти свої до шкіл, щоби мучилися над книжками“ — говорили деякі між собою. — „Він багач, має достатки, на що йому давати свої діти між чужі люди в поневірки. Він вже старий, не здужде, господарство велике, то хто буде йому робити“.

Таке то говорили люди між собою. А Теофіль нікому нічого не говорив, лише робив своє. Він бажав, щоби його діти були розумними та щасливими.

Надійшов вкінці день відїзду. Калина стала лагодити все, що потреба було. Коні стояли вже запряжені. Всі четверо: Теофіль, Калина і обоє діточок повклякали перед образами, помолилися, відтак розпрощалися з матір'ю і посідали на віз. Теофіль ще раз три рази перехристився і відїхали.

Всі, що те бачили, аж остовпіли. А вістка про те розійшлася лискавкою по селі. Люди не знали вже що говорити. Гоян як сидів в коршмі за столом, вдарив кулаком об стіл аж стіл задрожав, і крикнув: „А то раз!.. хто-би то був сподівався такого?“ Більше нічого не сказав. Нагнибідюк напхав повний ніс табаки і з великого подиву випустив ріжок на землю. Лікар як про те довідався, сказав: „Ну і здурів хлоп, забаглося йому з дітий панів зробити“. — Пані Саборська справила собі новий канчук і грозила ним своїм дітям, що буде бити, як не будуть учитись ліпше від Писаренкових.

Теофіль тимчасом їхав собі далі. Заїхав до Коломиї. Тут віддав свою малу Оксану до черниць, на виховання. Він просив черниць, щоби не вчили її на велику паню, але щоби вчили її передусім всяких потрібних жіночих робіт, щоби з неї була колись добра господиня. Поручивши так черницям свою донечку, розпрощався з ними і поїхав зі сином до Львова. У Львові треба було наперед покріпитися. Зайшов до одної порядної реставрації. Тут застав одного знаомого дідича, що сидів за столом і все з під лоба глядів то на Теофіля

то на його хлопця. Теофіль подумав собі: „Ох, які ті пани стали від якогось часу чемні. Чого то я не дочекався! Як то мудро Господь Бог все веде. Лише терпеливості якнайбільшої нам треба. Що то я вже не витерпів! А тепер як мені Господь Бог поблагословив. Але не треба тим гордіти, треба дякувати та просити, щоби був ласкавий для мене, бо хто знає — один Бог лише знає, що ще мене жде. Відтак сів на залізницю і поїхав зі сином до Відня.

„Бачиш, сину“ — говорив у залізниці до свого Дмитруня — „Сунеться як песамовите. Хто то таке чував та видав. Що то люди не видумали. А все те видумав людський розум. Бачиш що то розум може. І ти вчися добре, а будуть з тебе люди. Завтра будемо вже у Відні там, де сам цісар мешкає. Лише мусиш, сину, вчитися всего що треба“.

У Відні примістив Теофіль свого сина у одного судового возьного, з яким колись служив разом при війську в одному полку. Той був родом з Галичини. Як вислужив при війську, зістався відтак возьним при обводовім суді і незле жилося йому. Відтак Теофіль обвів хлопця скрізь по Відні показуючи йому все. Малий Дмитруньо не міг начудуватися великому містови. Дивувало його найбільше те, що там ніхто не говорив по українськи, та що всі ходили так вбрані як в Галичині великі пани.

„У вільних хвилях від науки та на вакаціях“ — говорив при розставанню батько до сина — „не будеш, синку, приїжджати до дому, бо то

дуже далеко, але будеш ходити поза місто до поблизьких господарів і будеш приглядатися, як то Німці господарять, щоби й ти так навчився. Сей пан - показуючи на господаря дому — буде тобі заступати мене. Він всьо тобі покаже, скрізь обведе тебе. Його маєш слухати як мене самого. Памятай лише, щоби ти був чемний і вчися добре. До церкви маєш мені ходити що неділі і свята. Тут є також наша церква, як я тобі показував. А до дому вернеш аж тоді як скінчиш школи”.

Дмитро остовпів як йому батько сказав, що аж тоді верне до дому. Малий розплакався. Але Теофіль на це не зважав, лише ропращався з ним і з господарем дому, поручив горячо сина його опіці і вернув назад до Галичини.

Малий Дмитруньо швидко скінчив нормальну школу і перейшов до гімназії. Учився дуже пильно і так добре все розумів, що професори подивлялися його талан і дивувалися, як проста селянська дитина з Галичини може бути така понятлива. Своєю наукою випереджував навіть самих віденських учеників. До батька писав що місяця. Теофіль як одержав перше письмо від сина, держав його аж до неділі. В неділю пішов до пані Саборської і просив її, щоби йому перечитала.

Х.

В 1863 році стала знова рухавка. Тоді Поляки зробили повстання проти Москалів. Що-

йно тепер показалося, який вплив мав Теофіль на людей в селі. Його вибрали на повітового комісаря, і він мав держати лад. Його дім виглядав тоді як яка головна квартира обложена військом. Селяни з рушницями та косами стояли коло Писаренкового дому, а двох стояло в брамі наче коло якого генерала. Сотки людей, що були в селі на поготівлі в кожній хвили стояли готові на прикази Теофіля. Скрізь відбирали муніцію від ворохобників, забирали до себе, а їх вязнили. Все залежало від приказу Теофіля.

Одного дня зібралось у Теофіля багато поважних господарів Теофіль нічого не говорив, лише щось думав. Вкінці відіззався:

„Бачите, панове господарі, що тепер вже інші часи настали. Панщина вже давно минула. Вже й слід по ній загинув. Вже не вернеться. Ми тепер вже не раби а свободні горожани. Але ми темні. Очі маємо, а нічого не бачимо. Кождий нас обманює. Нам треба світла. Не так нам, бо ми вже за старі до того, але нашим дітям треба конче того світла, Нам треба школи. Ось бачите як то зле, що чоловік навіть чисел прочитати не знає. А вже як прийде хочби таке „завізвання“ зі суду чи відки там, то треба йти або до якого підпанка або таки до жида. Бо деж піде темний христіянин як не знає письма. А то дуже зле. Як я був при війську між Німцями, то там кажу вам, кожда дитина вміє письмо і прочитати і написати. І там інакше люди живуть, не так як у нас. Через те, що ми темні, що не вміємо

письма, то кождий помітує нами, глузує собі з нас, а Німці інакше не називають нас як темні, дурні медведі з Галичини. А пани називають нас не інакше як бидло, хами та ще інакше. Може не так? А то все через те, що ми темні, не знаємо письма. Я думавби, що нам требаби скинутися по кілька хто може, вишукати собі якого доброго учителя, заплатити йому і нехай вчить наших дітей письма. Отже розважте, подумайте над тим і зробіть так, як я вам раджу“.

Всі відразу пристали на ту мудру думку. — „Нехай коштує що хоче, ми заплатимо“ — сказали всі одногolosно.

„То ще не кінець, панове, громадо“ — знова забрав голос Теофіль. — „Треба постаратись о якусь хату, деби діти сходились і деби вчитель міг мешкати. Моя рада булаби така: взяти кусень громадського пасовиська, ось тут недалеко під горбком при дорозі до Снятина. Там виставити порядну хату і це буде школа для дітей і там мешкавби і вчитель. Матеріялу я випрошу у дідички. Вона не відмовить мені. А вже хату поставити, то чейже потрафимо. Згода, панове громадо, чи ні?“

„Святе ваше слово, Писаренку“ — сказали всі — „ми й самі докинемо дещо з матеріялу, у кожного таки щось найдеться, чомуби ні. Іван Семотюк буде за майстра. А до помочі то вже хіба не забракне в нас рук. Кождий, як стане до роботи, то до осені буде й школа“.

Пані Саборська справді не відмовила дерева зі свого ліса. Ще й похвалила добре діло.

Помогла навіть звозити дерево з ліса. Таки зараз взялися до роботи. І справді ще до осені була школа готова. Теофіль поїхав до Коломиї і вишукав доброго вчителя. І так перший раз в Заболотові стала школа. Майже всі посиляли там своїх дітей. Навіть старші ходили вчитися.

Було то в липні, три роки опісля. Дмитро кінчив школи у Відни і мав вертати до дому. Так лише Теофіль рахував собі, бо син ще нічого про те не писав. Одного дня рано прилетіла сорока аж до самого порога Писаренкової хати. Покрутилася сюди туди, заскреготала і злетіла відтак на яблінку, що недалеко росла.

„Дивися, старий“ — сказала Калина до Теофіля — „сорока прилетіла, будуть гості.“

„Або то правда, що кажуть, як сорока прилетить, то будуть гості?“ — відізався Теофіль. — „Впрочім чи то так тяжко у нас о гостей? Ось хто будь прийде, то будеш мати гості.“

„Я щось так передчуваю, що таки хтось незвичайний прийде до нас“ — сказала Калина.

„Та вжеш що не приїде до тебе ніякий граф чи князь, бо деж йому до хлопа. А може приїде Дмитро. Але бувби написав, то я виславби по нього коні. А впрочім все дурниця“.

Була неділя. Теофіль прийшов з церкви пообідав і вийшов у сад. До нього прийшов о. парох і ще кількох господарів і розмовляли про всякі господарські речі.

Якийсь молодий пан з паличкою в руках наближався до села. Як прийшов близько, завернув з гостинця в уличку прямо до дому Писаренка. Війшов на подвіря і став розглядатися. Зачув розмову в саді і спрямував туди. Всі видивилися на нього і не пізнавали аж перша Калина пізнала. Вибігла напроти нього, взяла його за руку і привела до Теофіля.

„Ось маєш. Чи не говорила я, що будуть гості. Моє серце віщувало. Ось маєш свого сина. А який з нього панич стався! Ніхто й не думавби, що то хлопська дитина“ — щебетала з безмірної втіхи Калина.

Теофіль, як побачив сина, так утішився, що відвернувся на бік і розплакався як мала дитина. Навіть не привитався з ним, щойно аж успокоївся, Дмитро перший припав батькови до ніг, взяв за тверду чорну руку, поцілував і собі розплакався. Теофіль обтер слези, обняв сина, поцілував у голову і довго, довго держав його в своїх обіймах. Вкінці відіззався:

„Як бачу, віденський воздух добре тобі послужив. Виглядаєш дуже добре. А як змужнів! Якже ти приїхав чи може ти таки пішки йшов з Відня, як то я колись ішов на урльоп. Але не бачу, по тобі ніякої втоми. Чому ти не написав, що приїдеш, я бувби післав по тебе коні“.

„Я не писав вам, бо хотів зробити несподіванку. До Львова приїхав залізницею, а зі Львова до Коломиї поштовим возом. А з Коломиї то вже пішки йшов. Таж з Коломиї вже недалеко до Заболотова“.

Теофіль глянув синові в очі і спитав:

„Якжеж там у Відні?“

„Все дуже там гарно і добре“, відповів Дмитро, — „але дома все таки найкраще. Я щасливий, що вернув у рідні сторони“.

„Якже там сину, а перепрашаю, хотів сказати паничу, бо ти тепер вже не хлоп як я, — як там з наукою? Чи ти вже все покінчив?“

„Вже, тату. Якось Бог поміг“ — добув з кишині свідоцтва і подав батькови. Теофіль взяв до рук, пооглядав, поцілував печатку що була вибита на свідоцтві і показав о. парохови. Цей переглянув свідоцтва, кілька разів перечитував їх, похитав головою і сказав:

„То ти бачу був завсіди відзначаючий. Слухайте, таж він там у Відні учився найліпше, ліпше як прочі ученики. Ось бачите тут стоїть написано на кождім — відзначаючий. А то бачите у Відні бути відзначаючим то не що будь. І то бачите хлопська дитина, таж там то самі панські діти. Завидую вам Писаренку таких дітий. Бо й Оксана також неабияка талановита. Бачите як то вас тепер Господь Бог благословить“.

„То він певно вміє десь і по латинськи“ — міркував собі Гоян.

„То ти тепер уже все знаєш?“ — спитав Теофіль. — „Десь і по латинськи знаєш?“

„Та знаю, тату“ — відповів Дмитро несміло усміхаючися.

„Навіть і по грецьки“ — вмішався о. парох. — А правда, що й по грецьки також знаєш? В свідоцтві стоїть написано“.

„Та вмію, панотче“.

„Дивися дивися, та він і по грецьки вміє. А то раз головка. Хтоби то був сподівався...“ — відізвалися всі в один голос.

„І філософію навіть знає“.

А, а то що таке філософія?“

„То є така світова мудрість“.

„То й того навчили тебе?“ — спитав цікаво Теофіль.

Так, тату, навчили“.

„Ото дивіться, добрі люде, такий молодий, ще двацять п'ятки не має, а вже такий мудрагель. Ти ще готов як бачу і мене старого вчити. Чого то ми дочекалися. Ще недавно не можна було доступити до того хлопським дітям... А тепер... Що то не діється на світі! О, тож то Господь Бог добрий, який Він ласкавий для нас“ — говорив зачудований Гоян. Всі цікаві повставали, і стали подивляти молодого студента. Навіть старий Брисько, що вже був на одне око сліпий, присунувся ближше, простерся коло Дмитра, підвів очі на нього, вертів хвостом як веретеном і дуже приязно глядів на незнаного йому гостя. Калина, 40-літня молодиця вбрана як яка княгиня, винесла з хати стіл, накрила чистенькою білою скатертю і стала приготувлювати все потрібне для гостя. Всі позасідали за стіл і довго забавлялися весело. Аж над вечером порозходилися домів.

На другий день взяв Таофіль свого сина зі собою в поле. Прийшли на одну ниву. Теофіль

потягнув рукою по золотім колосю, що вже дозрівало, і всміхаючись спитав:

„Шож Дмитре, чи ти ще памятаєш що це за збіже?“

„Жито“ -- відповів.

На иншій ниві знова спитав: „А це що?“ „Пшениця“.

„А це що?“

„Ячмінь, тату“.

„А то на осьтім другім кавалку?“

„Гречка“.

„Добре сину, що ти не позабував того всього у великому місті. Нехай тебе, сину, Бог благословить, щоби з тебе були добрі люди“ — сказав радісно Теофіль і слези заясніли йому в очах.

В кілька днів по тім прийшла до дому і Оксана. Шістьнайцятьлітна дівчина, круглолиця, око в око подібна до своєї мами, виглядала як яка молоденька графиня — як запримітив Грицько Кейван.

Теофіль і Калина натішитися не могли. Перше, що тепер Теофіль задумав зробити, було записати собі часопис. Оксана мусіла що вечера читати йому про все, що діється в світі. Вона не стидалась ніякої роботи. А й кожду роботу знала робити. А як до чого взялася, то наче все горіло в її руках. Теофіль радів духом що має такі скарби. Не переставав дякувати Богу, що за всі тяжкі терпіння та злидні дав йому діждатися щасливої старости. Оксана навчилася дуже гарно шити та вишивати прегарні річі. І варити потрафила так,

що аж диво. У черниць вона всего навчилась. А Калина, як ходила, то з великої радості здавалось землі не доторкала ногами. Ще дуже молодо виглядала, а тепер стала ще гарнійшою та відмолоділа ще більше. А вже не могла досить нахвалитися перед сусідками своєї донечки. Оксана крім того всего вміла дуже добре грати на фортеп'яні. Вона не переставала просити батька, щоби купив їй фортеп'ян. — „То не багато коштує“ говорила донечка приголублюючися до свого батька — „а будете бачити, як то буде гарно та весело, як деколи в неділю або в свято дещо заграю“.

Старий якось не дуже похочував. Все отягався. То було для нього дуже великим збитком, тай де то хто бачив, щоби в хлопа таке могло бути. Але Теофіль любив свої діти надусе в світі. Тож як Оксана стала просити та придобрюватися, то Теофіль не був у силі опертися. „Щож мені то зашкодить, мене чейже стати ще на таку дрібницю. Ціле мое життя було пасмом нещастя та смутків, то нехай хоч при кінці його зазнаю хоч трохи втіхи. Коли Господь Бог поблагословив мене такими добрими діточками, то чейже не буде гріхом, коли своїй малій Оксані вчиню ту радість“ — розраджував сам себе Теофіль. І рішився вчинити волю своєї любої донечки.

Не говорячи ні словечка поїхав одного дня зі сином до Коломиї до купця, що торгував фортеп'янами. Коли вже сторгував, сів старий коло нього з такою повагою неначе був не-

знати яким музиком, і своїми тяжкими пальцями став сильно вдаряти по клявішах.

„Ай вай, пане Писаренку, дайте спокій, бо геть поломите“ — заводив жид.

„Не бійся, жиде, нічого не станеться, ти собі думаєш, що я вже такий нездара“ — говорив гордо Теофіль.

„Ось бачиш, жиде, куплю його, бо бачу що добрий, не поломиться як моя мала буде грати“ — сказав вкінці Писаренко. Купив, заплатив, висадив на віз і забрав до дому. Калина нічого не знала про те. Він хотів зробити тим не лише Оксані несподіванку, але щоби й женою його переконалася про його любов до своєї дитини. Калина аж руки заломила як побачила в хаті такий струмент. А вже мала Оксана не знала що мала робити з превеликої втіхи. Поцілувала батька в обі руки. Таки зараз вечером мусіла грати. Старий не міг наслухатись, як Оксана стала вигравати всякі побожні пісні. Плакав з радости. На другий день посходились сусіди. Всі були цікаві побачити те диво, якого в Заболотові досі ще не було. Ще з роду такого не бачили. З великого дива аж поотворали уста. Нагнибідюк плакав. Гоян не видержав аж підскочив собі як Оксана заграла коломийки. Хотів навіть іти в танець з Калиною, та аж сам Теофіль здержав його. Коло дверей стояв мовчки молодий гарний парубок Іван Симолюк і не відривав очей з Оксани. На другий день, як Оксана вертала з поля з книжкою в руках, заступив він її дорогу і подав їй гарну цвітку. Оксана

перший раз заглянула сміло в очі чесному хлопцеві.

Донька Нагнибідюка Варвара, молоденька шіснацять-літня дівчина, дуже вродлива, приходила майже що дня до Оксани. Дуже любила слухати як вона грала на фортеп'яні. Просила навіть, щоб і її навчила грати. Що Оксана для своєї подруги дуже радо вчинила.

Одного вечера надійшов Дмитро з Іваном Симотюком до дому, застав її при фортеп'яні, весело усміхнувся і сказав:

„Учися пильно щоби, як верну за рік вже на стало до дому, ти вже вміла добре грати“.

„Ну щож, Оксаночко?“ — спитав Теофіль дівчини — „ти певно вже маєш десь нареченого? А може ти думаєш вийти за якого пана, що?“

Оксана вся почервоніла, спустила очі в землю і нічого не відповідала.

„Чому, не говориш нічого“ — налягав батько. — „Говори, дитино, не стидайся. Чейже так не будеш вікувати. Людські діти виходять за муж і тобі також треба про те подумати. Скажи, щоби я знав що сказати, як люди будуть графляться?“

„Я нічого не кажу, бо про те й не думаю“ — ледви промовила засоромлена дівчина. — „Але щоби не бути нечемною, тату, то скажу вам, що як прийде на те пора, то я й не думаю про якогось там пана. Я хлопська дівчина, то вийду лише за хлопа, за такого, що вміє працювати на полі, що з праці рук

живе та надіється на Бога". — При тім поглянула крадьки на Івана.

„Добре, моя люба дитинко“ — відіззався поважно Теофіль — „не дивися ні на багатство, ні на красу та почеси, але лише на чесноту, працю та розум. Лише то одно Бог любить, те одно і людям подобається. Ось бачиш, я нічого не мав, а Бог поблагословив мене, що всего маю подостатком. Твоя мама була бідна та і я не багатий, але вона була чесна і ми жили щасливо, що дай Боже кожному так. Як будеш мати на оці лише чесноту, то буде тобі добре, будеш щаслива, буде тебе Бог благословити. Та і я благословлю твої чесні заміри". — І поцілував свою любу дитину в чоло.

Одного разу заявив Дмитро свою волю поїхати ще до Відня на університет і просив батьківського благословення. Бодай на один рік просив.

„Добре, сину“ — відповів чесний батько. — „Учися всего тепер ще поки ти молодий, але таки булови найліпше якби ти лишився таки господарем. Є, слава Богу, коло чого господарити, а як Бог позволить, то буде ще й більше. У нас багато є панів, але добрих господарів мало“.

Одного вечера нікого не було в хаті, лише старий Писаренко з сином і розмовляли про німців, які то вони мудрі та працьовиті люди. Нараз Теофіль задумався а по хвилі відіззався:

„Знаєш, сину, що хочу тобі сказати. Коли я стану тобі це говорити, то ти може будеш

сміятися з мене та подумаєш собі, що старий вже дитиніє на старість, що на старі літа приплило йому таке до голови. Але нехай там. Ти мусиш вчити мене читати та писати“.

Син бачив, що батько говорить це зовсім рішучо і справді має охоту, тому радо піднявся того. Воноби справді декому могло видаватися смішним, бо деж такому старому чоловікови до науки. Але Дмитро знав добре вдачу свого батька, що як до чого возьметься, то мусить довести до кінця. Треба було бачити такого учителя тай такого ученика. Старий на диво все так брав собі до голови наче молоденький хлопчина.

Одного разу прийшов до Писаренка Грицько Кейван і в бесіді то про се та про те зійшло на це, що Грицько став дуже нарікати на свою долю. Аж тут вмішалася до бесіди й Калина і вона сказала, що як чоловік здоровий, має чисту совість і має все що йому до життя потрібно, не повинен нарікати, але дякувати Господу Богу. Та Теофіль перервав бесіду своїй жені і сказав:

„Дай спокій, жінко, Грицько мусить завсіди на все гніватися, бо то вже така його удача, що нічо йому не подобається. Є такі люди на світі, а до них і Грицько належить. Як хмарно, Грицько верещить, чому сонце не гріє; а засвітить сонце і трохи припече, то він знова кричить, що дуже гарячо і не мож видержати. Як падає дощ, то наш Грицько проклинає, що збіжя вимокне; як нема знова дощу, то йому знова недогода, що збіжя ви-

горить. Як Грицько продасть дешево своє збіжя, то нарікає, що зле продав, що жиди ошахрували його; а як продасть добре, то заводить чому ще більше не взяв, жид був би дав. Як він потребує гроша і ніхто не хоче йому позичити, то ходить від одного до другого і нарікає, що нема людей, щоби йому допомогли; а як вже найдеться такий, що хоче позичити, то Грицько кленеться, присягаєсь на все, що віддасть, а відтак не можна видерти назад від нього своєї праці. Як його жінка піде до церкви чи де, не конче добре вбрана, сварить її, клене та називає недбайлицею; а наколи вона гарно вбереться, то він знова сварить, кричить, що вона лише строїлася, що вона марнотратниця, не вміє нічого шанувати, що через неї він зійде на жебри. А як де на дорозі стріне крейцар, то знова нарікає чому не найшов повну жменю гроший. Ось таку то дивну вдачу має наш сват Грицько. А то так не добре. Чоловік повинен бути вдоволений тим, що Бог дає йому. Все є добре так, як є. А хто так вдоволяється, той є щасливий. Мені розказувала моя небіжка мама, дай її Боже царство небесне, ось таку казку: Одного разу, як Ісус Христос ходив по землі зі своїми учениками, стрінув на дорозі одного хромого, що дуже нарікав на своє каліцтво і просив Спасителя, щоби помилював його. Я поможу тобі — сказав Ісус — але мусиш помінятися своїм каліцтвом з другим калікою сліпим. Хромий дуже радо пристав на те. Незабаром здибав його знова Ісус Христос, а сей став нарікати:

Як я маю бути вже такий нещасливий, то краще мені бути глухим. Добре — сказав Христос — і зараз привернув йому зір, але за те той втратив слух. Але й тоді не був вдоволений. — Ліпше мені булоби якби я чув а не говорив, бо й приповідка каже, що ліпше все чути, а нічого не говорити. — Тай сим разом сповнив Христос його волю. Але не тревало довго, знова переходив коло нього Христос. Він впав завстиджений перед Ним на коліна і просив, щоби Ісус вернув його назад до свого первісного каліцтва. — Таки ліпше мені бути хромим — сказав. — Таке казала мені моя небіжка неня. А я кажу, що найліпше бути вдоволеним з того, що Бог дає. Треба однаково бути вдоволеним з добра як і з нещастя, а тоді буде чоловік щасливий“.

„Святі ваші слова, тату“ — вмішався тепер Дмитро, що весь час мовчки прислухувався розмові. — „Але позвольте мені дещо сказати“.

„Слухайте, Грицьку“ — сказав Теофіль вже поважно — „послухаймо тепер, що нам учений чоловік скаже“.

„Я знова похваляю невдоволення“ — сказав Дмитро — „бо невдоволення є початком добра. Але те невдоволення має бути розумне. Чоловік не повинен нарікати на Господа Бога та на всякі випадки, але на себе самого“.

Нераз чоловік невдоволений зі всего і тоді нарікає на Бога, на світ, на людей тай на себе самого. А то зле. Зі себе самого може й повинен бути невдовоненим. А то як? Зовсім проста річ. Ось як чоловік замітить щось, що

не робить так як повинен, тоді має спокійно без нарікання, без сварки старатися змінити, поправити своє діло, а при тім просити Бога о поміч. А Бог ніколи не відмовить тоді своєї помочі. І як так старається направляти зло, уникати зла, то вкінці прийде до ладу, до вдоволення“.

Кейван слухав уважно ані слівцем не відзиваючися. Вкінці сказав:

Ах, брате Теофіле, ви щасливий, що маєте такі розумні, добрі діти?

XI.

Недовго по тім, як Дмитро поїхав до Відня на університет, прийшов одного дня о. парох до Писаренка. Розмовляли про всячину: про господарські справи, про все, що діялося в краю і в державі. Вкінці о. парох сказав:

„Ви Писаренку мусите стати жертвою для нас всіх“. Ви мусите чогось піднятися. Воно вам нічого не зашкодить, а нам дуже багато допоможе. Будете мати може деяку втрату на господарстві, але то треба конче для загального добра“...

„Дуже радо й життя свого не пожалую для добра народа, мені вже й так недовго жити, але не знаю лише, чи то буде в моїх силах, бо я, бачите, вже майже над гробом“ — говорив Теофіль.

„Ні, то не є понад ваші сили. Воно бачите є таке, що ми врадили вибрати вас послом до сойму“.

„Господи милосерний, деж мені старому до того“ — злебедів старець і взявся за свою сиву голову. — „Таж є молодші та гідніші від мене. Сього я не годен прийняти, се не на мої сили“ — відпрошувався старушок.

„О, ні, Теофілю, другого такого в нас нема. Ви таки мусите бути“ — говорив рішучо о. парох.

„А деж мені, простому хлопови, послом бути та разом з панами засідати до ради“ — відпрошувався далі Теофіль.

„То нічого не значить“ — сказав парох — „тепер кождий є паном. Там буде багато таких хлопів як ви і побачите, що ви з своїм розумом і перед панами не повстидаєтеся“.

„Га, як уважаєте. Але я все таки думаю, що до того я цілком нездатний, тай газдівство моє тоді підупаде“.

„Вже ти не журися своїм газдівством“ — вмішалася Калина — „якось я вже дам собі раду, лад буде, не бійся, все буде добре. А памятаєш як ти був слабкий, то може я не дала ради в господарстві? Я ще Богу дякувати молода, здорова, потрафлю вести господарство. А до того є вже дома і Оксана, вона буде помагати. Ну тай Дмитро верне. Тобі вже й так не до праці. Ти повинен тепер лише сидіти спокійно та дивитися на готове. Чи може мало ти напрацювався за ціле своє життя? То честь для тебе та для нас усіх, не відтягайся“...

Теофіль рад не рад згодився. Коли прийшло до виборів, його вибрали майже одноголосно.

В соймі його перша бесіда дуже всім подобалася. Він говорив по просту з ріжними приповідками та дотєпами. В ній указував він на всі ті кривди, яких простий народ зазнає, та на всі недостачі в економії, промислі та в кожному напрямі. Всі дивувалися тій його бесіді. Він не вчився її, і ніхто не показував йому, як має говорити. Говорив те зі свого власного досвіду на своїй власній шкірі, говорив прямо зі серця, він сам селянин заступав селянські справи. За те той нарід обдарував його ще одною гідністю. Як розписано вибори до державної ради, то вибрали його також і до неї. Мусів отже їхати і до Відня заступати селянські справи.

Дмитро аж остовпів, як несподівано побачив свого старенького батька у своїй хаті. І сюди він приїхав як простий селянин. Всі свої річі, яких конечно потребував, ніс зі собою в синій хустці. Старий розгостився відразу як у своїй власній хаті в Заболотові. Нічого дивного. Він приїхав до свого сина на квартиру. Мешкали разом оба. А жив зовсім так скромненько як звик бувало дома жити. На нічо незвичайного не хотів собі дозволити. Дмитро докоряв батькови за те. „Ви для мене не жалуєте тільки видатків“ — говорив — „а для себе жалуєте навіть того, що конечно потрібне. Таж маєте десять гульденів щодень з державної каси на своє удержання тут у Відні“.

„Ти, сину, будь спокійний“ — відповів старий з властивою собі лагідною усмішкою. — „Пожди, не кричи так на мене старого. Уважай що я в тебе гість. Пізніше побачиш“...

Дмитро що дня ходив на університет, а старий Писаренко пильнував знова засідань у парламенті. Вечером син ішов по батька і оба йшли до каварні і там перечитував батькови з часописів всякі відомости. Дома Дмитро сидів все над книжкою, а старий курих свою файку і приглядався. Коли він бачив, як син так скоро перевертає картку за карткою, дуже дивувався. Одного разу старий сказав: „Ах Боже єдиний! що то тепер не діється на світі! Як я бачу, тепер люди не лише парою їздять, але й парою читають. Ти, сину, так скоро читаєш, наче парою їдеш. А мені так тяжко читати, що одну таку картку пів дня читаю“.

У вільних хвилях учив син батька далі читати та писати. Так скоро вчився, що незабаром потрапив сам підписатися. Як прийшло раз підписувати всім одно внесення до парламенту, то Теофіль з певною гордістю положив своє ім'я власноручно, а другі хлопські посли підписувалися лише хрестиком. За пів року пильної науки міг Теофіль вже таки добре писати. Якийже був він рад, як щось в місяць по тім написав до своєї Калини довгий лист своєю власною рукою. Правда писав він його повних дві неділі, але таки написав. А як дивно був написаний. Всі букви стояли як коли в плоті. А заки він написав його, то, як

казав, більше настигнався та більше поту вилив як тоді, коли три дні орав з конем в плузі на панщині. В тім своїм листі вилив він всі свої почування, які за двацять літ свого подружжя чув до своєї дорогої Калини.

XI.

Варвара Нагнибідюкова дуже пильно вчилася грати на фортеп'яні Поза тим Оксана вчила її шити, вишивати та всяких жіночих робіт. „Учися, Варварочко“ говорила нераз Оксана — „бо як Дмитро верне з Відня до дому, то буде питати тебе, чи ти що знаєш. Ти обіцяла йому, що будеш вчитися“.

Калина за той час вела господарство якнайліпше. А що була дуже милої вдачі, то слуги не лише радо сповняли її прикази, але навіть наперед відгадували її волю. Так вже знали її, що як лише на кого глянула, вже той знав, чого вона хоче. Шанували і любили її не лише як господиню, але як свою найліпшу неню. Благословення Боже спливало на дім Писаренків.

В 1868 році докінчив Дмитро свої науки і одного дня вернув з батьком до дому. В кілька днів по повороті, Теофіль виняв з рем'я жмут банкнотів, перерахував, положив на стіл і сказав:

„Бачиш, сину, що це?“

„Та бачу, тату, ціла купа гроший“ — відповів здивований Дмитро.

„А чи знаєш ти кілька тут є їх? Багато, си-
ну, ти й не вгадавби навіть... Ні більше ні
менше, а десять тисячок срібних. Правда,
хлопче, що старий вміє складати гроші“ —
говорив Теофіль з певною гордістю, весело
усміхаючись.

„А звідки ви набрали тільки гроший?“ —
спитав по хвилі Дмитро.

„Гм! звідки? — питаєш. Таж знаєш, що я
був послом і до сойму і до державної ради.
Ті всі гроші, що я діставав як посол складав
до купки і аж таку купку, бачиш, наскладав.
У Львові і в Відні жив я — як ти сам добре
знаєш — по простому, так як дома. Видавав
з них лише на те, без чого не міг обійтись“.

Одного дня Теофіль вбрався по святочному
і пішов до о. пароха.

„Знаєте, панотче, нам щось придалося
в громаді. Та школа, що ми колись поставили,
і за мала та не конче в добрім стані. Ми ви-
ставили її тоді осьтак на часочок. Дітий, сла-
ва Богу, є багато, бо кожде хоче вчитись, а не-
ма для них місця. Я думавби поставити нову,
обширну, муровану. Думаю, що це незле бу-
лоби“.

„Та я про те давно вже думав“ — відповів
о. парох — „але біда, бачите, нема на те гро-
ший, а люде бідні, не мають звідки і школу
удержувати і учителя платити“.

„Гроші, отче парох, дурниця. Гроші найдуть-
ся. Я маю гроші на вибудування порядної
школи“.

Він виняв купу банкнотів і поклав на стіл.

„Отсе гроші на школу. Зістанеться ще й на учителя. Я вам отче парох віддаю ці гроші, постарайтеся лише о добрий плян, а про матеріял та все проче я вже сам подбаю. Може вам видається дивним, звідки я маю тільки гроший. Можете бути певними, що я їх не накрав ані не набув якимсь нечесним способом. Ці гроші є вправді в моїх руках і навіть зовсім маю повне право до них, але я, Богу дякувати, маю й без цього з чого жити, я та мої діти. Тепер скажу вам, звідки вони в мене. Я був послом і до сойму і до державної ради. Мені платили за моє послужання. Я не розкидав ними, а складав до купки. Отже хоч вони правно мені належаться, але що це є кєрвавиця мєйого бідного народу, то я хочу, щоби вони й пішли на добро того народу. Тому складаю їх у ваші руки, панотче“.

Старенький душпастир розплакався. Говорити не міг. Сам не знав що на те сказати. Віддав гроші назад Теофілеви і обіцяв зробити все, що буде потреба та що він, Теофіль буде уважати за потрібне.

Добрих діл годі затаїти. Вони самі виходять на верх. Про це діло Теофіля швидко рознеслася чутка по селі. Кожного порушувало це до сліз. Калина поцілувала в обі руки свого чесного мужа. Навіть Нагнибідюк розплакався коли те почув і сказав, що таких людей як Теофіль треба зі свічкою в ясний день шукати. А Дмитро впав батькови до ніг і з плачем

став перепрошувати його за те, що у Відні докоряв йому за його скупство.

„Аж тепер розумію, тату“ — сказав — „чому ви у Відні так ощадно жили“.

Від тепер зачалось нове життя в Заболотіві. Теофіль вертаючи з Відня до дому укладав собі в залізниці пляни, як і що треба зробити в громаді. Тепер став поволеньки ті свої пляни впроваджувати в діла.

Плян на нову школу вже був готовий. Теофіль з Дмитром вели цілу будову. Кождий, хто бачив їх обох, як заповідливо заходились коло громадського діла, і собі йшли на випередки та помагали до здвигнення тої народньої святині. Незабаром стала така гарна школа, що й не одно місто не повстидалобися її. Що за радість була для тих колишніх панських кріпаків, як вони побачили таке гарне діло в своїй громаді! Всі доколичні села завидували їм і не могли нахвалитися Теофіля за його доброту та мудрість.

Пані Саборська не могла собі дати ради з великим господарством. Все їй не сходились кінці. Тому вона задумала продати майно і перенестися десь до міста, щоби там легше жити. Теофіль дізнався про те. І він постановив собі набути те все для громади. Тільки гроший він, що правда, не мав, але числив на людей. Шкода велика булаби, якби хтось другий купив, якийсь заволока, а наші люди й так небагато поля мають — подумав собі Теофіль.

Зараз таки в неділю пополудні запросив до себе визначніших господарів і представив їм

цілу ту справу. Всі радо пристали на те. Деякі мали готові гроші, а деякі обіцяли позатягати позичку, щоби лише таке добро не випустити з рук. Всі були певні, що коли Писаренко взявся за те діло, то їм нема чого боятися.

На другий день раненько зібрався Теофіль зі сином і пішли оба до пані Саборської. Саборська прийняла їх дуже вічливо. По довшій розмові Теофіль сказав:

„Довідалися ми, ласкава пані, що хочете продавати свій маєток. Я думаю, що буде ліпше і хосенійше та більша честь для вас, ласкава пані, якби те все набула громада для себе, ніж як мавби купити який там жид.

„Що? чи ви жартуєте, Писаренку... ви хотілиби купити мій маєток!“...

„Я, не я“ — відповів Писаренко — але громада купилаби для себе. Значить багато господарів купилиби для себе. Я купивби собі лише сам двір, бо цього людям не потреба. В дворі поставивби ось того свого панича, а сам з жінкою доживавби віку у своїй хаті. Це буде честь для вас, а для бідних людей велика користь. Мій син приглядався довший час господаруванню Німців, то дасть тому все-му лад“.

„Мені все одно хто купить“ — сказала пані Саборська. — Та це правда, що ліпше булоби, якби те господарство перейшло в руки таки тутешніх господарів. Та коли ми так поважно ту справу беремо, то я не можу затаїти перед вами одного. Не хочу, щоби ви відтак на мене нарікали, бо вас дуже шаную. Спра-

ва, бачите, така, що на цьому маєткови тяжить досить поважний довг. Трохи мій небіщик позатягав, а трохи і я мусіла задовжитись, бо треба було дбати про діти. Отже як уважаєте, що зможете пèребрати на себе й ті довги, то я дуже радо продам вам“.

„Про це я знаю тай знає також і ціла громада. Але це нічого не зашкодить. Таж нам все одно: чи платити вам до рук, чи сплатити довг. Ми заплатимо довг, а решту належитости вам дамо. І думаю, що так воно не зле буде, та що можемо сміло забиратися до діла. В дворі покищо можете собі мешкати доки собі чогось другого не пошукаєте. Впрочім все те спишемо вже при контракті.

Так отже Заболотівчани набули те поле, на яким вилили тільки кровавого поту. Вони стали тепер панами того поля, на яким колись як поневолені роби бидло, хами відбирали нагайки та канчуки. О, не одна крівава слізонька зросила те поле. Здавалося, ті гіренькі кріваві слези падали на землю і на тій землиці пропадали, висихали. Здавалося, та кровця від варварських канчуків та нагаїв спливала на ту рідну земляньку і пропадала. Здавалося, що ті гіркі стони того бідного поневоленого та гірше худоби катованого народу пішли з вітром у безвісти і на віки пропали — ніхто й не згадав про них. Здавалося, те тихе, спокійне терпіння того Богом на Його образ і подобу сотвореного чоловіка, того царя землі, ніхто не відчує, — здавалося ніхто не зрозуміє, бо й хтож мавби відчути, бо й хтож мавби зро-

зуміти того хама, те бидло, що лише живе на те щоби на других робив. Так декому і здавалося. Та ні. Ті криваві слези падали на землю, але їх хтось збирав тай ту невинну кров хтось згортав, як дорогоцінні жемчучи, до загальної скарбниці; той гіренький стогін хтось почув і запам'ятав собі його; те тихе спокійне терпіння хтось бачив тай відчув його. І все те: і ті криваві слези, ту невинну кров, той тихий стогін і те терпіння впало відтак на голову тих, що спричинювали їх тай не перестане спадати і на їх нащадків.

Минуло гаряче літо і настала студена зима. В зимі кождий сидить у своїй теплій хаті і спокійно споживає Божі дари, які літом придбав. В хаті Писаренка все було теж складно та весело. Але якже всі здивувалися, як старенький Теофіль перший раз взяв до рук часопис „Слово“ читав всім на голос. Теофіль крім того понаскуповував багато всіляких книжок для Оксани. А й Дмитро мав їх багато своїх. В домі Писаренка була велика шафа з книжками наче в якій невеликій бібліотеці. А це на тодішні часи незвичайна річ в українського селянина.

Незабаром Теофіль Писаренко дочекався справляти два весілля нараз. Дмитро з Варварою Нагнибідюківною станули в одну, а Оксана з Іваном Семотюком в другу пару. В сам день вінчання, коли зблизька і з далека сходилися свояки та знакомі Писаренка, нараз станула перед домом Писаренка гарна повозка. З неї висів сивий старець у духовнім ясно синім

одінню. Був це архієпископ Литвинович. Дали знати Теофілеви і він відразу поспішив привитати так достойного гостя.

„Що за превелика честь для мене простого хлопа. Сам не знаю як маю вас, Ваше Високопреосвященство, привитати. Як мені витати в своїй хлопській хаті вас, Високодостойний Гостю. Такої чести, такого щастя я ніколи, о ніколи не міг сподіватися“...

„Ви думали, пане Писаренку, що я забув про вас!“ — сказав старенький архієпископ. — „Я приїхав повінчати ваші діточки. Це честь велика для мене, що можу хоч тим прислужитися вам, чесний Писаренку, у такій для вас дорогій хвилі. Знаю вас добре ще з часів соймових тай довідався про ваші благородні діла“.

„Ах, Боже єдиний, чого то я не діждався!..“ — тільки лише міг сказати старушок упавши на коліна перед церковним Достойником.

„Що за ласка, велика ласка та неаби яка честь для нас“... — сказала Калина. — „Мої пороги дуже низонькі, двері дуже вузонькі, стеля низка а й я сама така негідна, не знаю, як та чим приймати такого дорогого гостя. Чи сподівалася я коли такого щастя“.

Калина говорила припавши й собі на коліна перед архипастирем.

„Досить вже того“ — сказав вкінці архієпископ. — Перш усього ходім до церкви і зробім те, що треба зробити, а відтак уже будемо веселитися як Бог приказав“.

Вдарили дзвони, музика заграла. Всі рушили до церкви. На переді весільні гості, відтак обі молоді пари а поза ними їхав старенький архієпископ з Теофілем і Калиною. Лиця всіх сяяли з радости. Всі цікаво гляділи то на архієпископа то на молодих. Всі завидували їхньому щастю.

А щож діялося тоді в душі Теофіля?

Він плакав з надміру радости. Він ніколи, ніколи навіть і не мріяв про таке велике щастя, яке його тепер стрінуло. Він плакав. Але це не були слези гордості, що то він, мовляв, тепер у таких почестях. Ні, його теперішня радість мішалася зі сумними споминами його гіркої твердої минувшини. І саме тому ця велика честь робила його маленьким, вона принизала його. В його душі виринали сумні чорні спомини один по другім. Він сягнув гадкою в далеку, далеку свою минувшину. Він бачив перед собою гарну жидівку Рухлю, яка любила його і він її, яку він охрестив і через яку віддали його до війська. Він бачив себе при війську, як його там муштрують, б'ють, зневажають, насміхаються, з „дурного хлопа з Беренлянду“, як він тужить за батьком-ненькою, за своїм рідним домом; як він у військовім мундурі вертає далекою, далекою дорогою до свого рідного краю, до своєї рідної хати, до батька-неньки; як він перебігає через вулицю різок за кару, що без дозволу пішов до дому. Бачив свою першу жену Ксеню, як вона померла разом з дітьми на холеру саме тоді, як він пішов був шукати помочі

для неї. Він бачив далі себе на панському лані, як ураз із конем тягне плуг, а сам дідич поганяє його канчуком. Далі він бачив як свого часу всі були зненавиділи його, відверталися від нього, не хотіли слова до нього загсворити. Він усе те бачив. Тепер в тій хвили бачить як на долоні всі ті злидні, всі ті нещастя, що наче яка навала котилися на нього — одно по другім. Потонувши у тих споминах він не памятав майже, що кругом нього діється. Нараз прийшов до себе, втер заплакані очі, глянув на архієпископа, що в цілій своїй повазі, з веселим лицем сидів на возі побіч його жени, якої лице сяло від безмежної радості; глянув на свої любі діточки, що з неописаною радістю щастя ступали в Божій дім. Ще раз обтер слези з очий та з довгих своїх вусів усміхнувся і весело ступав далі разом з усіма.

ХІІ.

Стали кружляти по Заболотові вістки, що має зїхати незабаром якась комісія і буде вимірювати землю під будову залізниці. Говорено, що вони, ті пани комісарі, на нічо не зважають. Як їм випаде до виміру, то не зважають ні на хату, ні на господарство, навіть і на церкву ні, але заплатять і треба те усунути з дороги. Правда, вони платять добре чи за поле, чи за хату чи за що там, але якби хто не хотів на те пристати, то вони силоміць усунуть і заплатять гірше як на те з гори при-

значено. Такі й тому подібні слухи ходили поміж людей. Люди вірили й не вірили. Аж ось одного дня таки справді приїхали інженіри і стали вимірювати по полях. Залізнична лінія випадала в поперек нив так, що поперетинала їх. Люди зразу нарікали, що понищили їм поле. але нічо не помогло. Успокоїлися, аж як їм добре заплатили.

Незабаром зачалась будова залізниці. Люди мали при тім не злий заробок.

Як уже вибудували залізничу лінію зі Львова до Черновець, то у східній Галичині настало нове життя. В Заболотові також. Зразу, як селяни побачили перший раз такий віз без коний з двома великими червоними очима на переді, думали, що якась нечиста сила його тягне, відхрещувались і втікали як від чорта. Але відтак як о. парох і Теофіль пояснили людям, що це є, та яка користь буде з того, то вкінці успокоїлись. Але всеж таки недовірко гляділи на те „дивне чудо“. Як мав переїжджати перший поїзд, то скрізь по стаціях була музика і витала його. Здовж дороги, куди переїжджав потяг, збиралися товпи народа: і старі і молоді, чоловіки і жінки, дівчата та діти. Кожде було цікаве бачити той дивний віз, що сам котиться по шинах. Деякі як побачили справдішне для них чудо, падали на коліна і знімали руки до неба. Інші знова плакали з дива та зі страху.

Теофіль вислав свого сина до Данціга, де він зробив умову з тамошними купцями на доставу збіжя. Відтак взявся до торгівлі дере-

вом та шкірами. Господь Бог благословив його чимраз то більшим майном. Він був вповні вдоволений своїм щастям. Був — як завжди — усміхнений. Попри свої старечі вже літа виглядав по молодецьки, всьо його обходило, всьо тішило, сказавби хто — справді молодець. Чи то ходив нераз зі своєю женою, яка все ще молодо держалася, по своїм господарстві, чи коли вийшов на поле і приглядався гарному збіжю, або глядів на пильність в праці та запопадливість своїх дітий — все те було для нього великою втіхою.

Підчас обіду або вечері поважний вісімдесять-літний старець сидів за простим дубовим столом, а вся родина коло нього. Весело та любо гуторили між собою, нераз і весело жартували. А як старий дідусь зачав бесіду, всі замовкали і уважно слухали його мудрих слів.

Одного разу сидів старушок з о. парохом та кількома старенькими господарями на приспі під хатою і балакали про всячину. Гостинцем переїхала гарна повозка з якимсь великим паном. Теофіль завважив. Похитав головою і сказав:

„Майже кождий завидує щастя тих панів. Та ті люди не знають того, що ті пани не знають правдивого щастя. Лише той правдиво щасливий, якому совість при кінці його життя не закидує нічого. Ціле життя чоловіка на сій землі складається з самих терпінь. А щасливий той, хто вміє терпіти. Від самої колиски аж до гробової дошки ходять за ним нещастя, невзгоди, недатки, і коли він те все

радо не зносить, нарікає, клене, то він справді нещасливий, бо робить собі терпіння ще тяжшим. А наколи він радо терпить, то тоді те терпіння стає о половину лекшим. Найменший клопіт переймає чоловіка страхом: він клопочеться, журиться, проклинає, клене сам не знає на кого, а відтак переконується, що те нещастя послужило йому до доброго. Навіть голод, повінь, пожар, зарази та війна має свою добру ціль. Але то не раз показується по довшім часі.

Кілько то горя перетерпів уже наш бідний український нарід! Кілько то сліз та невинної крові зросило нашу земленьку за тої лютої панщини. Здавалось, що і сам Господь Бог забув на нас. Та ні, мої дорогі! Він найліпший Батько, він справедливий. Тяжко досвідчав і досвідчає наш український нарід і посилає на нього різні терпіння, але лиш тільки, кілько є в людській силі знести. Він тяжко досвідчає, щоби опісля тим більше потішити. Він досвідчає, щоби зломити гордість і зарозумілість на марні людські сили, а щоби скріпити віру в Його всемогучість, в Його провидіння, в Його поміч. Без Його волі не згине марно ні найменша комашка що скривається в поросі і Він наймогутнійший і найсправедливіший не дасть загинути цілому народови в неволі, коли він заховає в серці кріпку віру в Нього.

За Його святою допомогою пережили ми ту панщину криваву, і за Його святою волею переживем, як не ми, то наші внуки — тую конституцію.

Хочби ще і яке горе впало на наш нарід, ми не опускаймо рук. Господь Бог бачить наші терпіння, числить кожду слезу, кожду краплю невинної крови.

Не кажу, щоби ми, в горю, загнувши руки мали лиш виглядати тужно Божого змилювання. Ні! Нарід котрий хоче волі, мусить сам приложити рук до того. Не дасть нам її ні Поляк, ні Німець, ні Француз ні ніхто. Її треба самому добути.

Та годі сліпому братися до бійки з видючим.

Годі темному народови, який ще не відітхнув із тьми лихоліття панщини, відразу зриватися до боротьби з перевагою просвічених ворогів, бо впаде в ній, як той сліпий у бійці з видючим.

Просвіти нам треба і ще раз просвіти, бо тільки нею допоможе нам Всевишній побороти ту тьму непросвітну неволі, допоможе нам у радості і щастю на рідній, сердечною кровю зрошеній землиці зустрінути ясне золоте Сонце святої Воленьки!!“

* * *

Теофіль переживши так в радості та щастю зі своїми дітьми та внуками ще кілька літ, перенісся до Того, для якого тільки горя у цілім своїм життю так терпеливо переніс. Не було такої душі, щоби за ним не жалувала та не оплакувала його смерті — так в самім Заболотові як і в дальшій, околиці, хто дише знав його або чув про нього.

НАЙБІЛЬШЕ ПОШИРЕНИЙ

— ілюстрований часопис —

для молоді і дітей

„НАШ ПРИЯТЕЛЬ“

виходить що місяця.

Передплата: на рік в краю 2 золоті; піврічно 1'20 зл. Одно число: 0'20 зл. В Канаді і Америці 50 центів; в Чехословаччині 18 корон, в Бразилії 4 мільрейси, в Югославії 40 динарів.

Адреса Редакції:

— „НАШ ПРИЯТЕЛЬ“ —

Львів, Коперника 36.

Адреса висилки:

„НАШ ПРИЯТЕЛЬ“, ЖОВКВА.

„ПРАВДА“

Листки для поглиблення світогляду.

„Правда“ є серією брошур на теми суспільні, філософійні, релігійні і служить поширенню та поглибленню знання у цих областях.

Листки виходять 10 раз до року, більш менш що місяця і обговорюють у приступно науковій формі звичайно одну тему. —

В передплаті 10 випусків коштує річно 5. зол. —

Адреса Редакції:

Львів, Коперника 36.

